

L. NAGY ZSUZSA

Amerikai diplomaták Horthy Miklósról, 1920–1944

1.

Az Egyesült Államok nem szövetséges társaival együtt, hanem külön írta alá Magyarországgal is a békeszerződést 1921. augusztus 29-én, miután a nemzetgyűlés már becikkelyezte a trianoni békét (1921:XXXIII. tc.). A diplomáciai kapcsolat felvételére és a budapesti követség felállítására csak ez után kerülhetett sor. Jól tudott azonban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverletételét követően Bécsben berendezkedett szövetséggközi valamint amerikai bizottságok tagjai 1919 januárjától többször megfordultak Budapesten, jelentéseik régóta hozzáférhetőek, akárcsak az 1919 augusztusában Budapestre küldött szövetséggközi tábornoki bizottság amerikai tagjának, Harry Hill Bandholtz tábornoknak a jelentései.¹

A tábornoki bizottság távozását követően, 1920 januárjától, az Egyesült Államok missziót tartott fenn Budapesten, amíg az átadhatta helyét a követségnek.

Magyarországnak az Egyesült Államok külpolitikájában elfoglalt helye² természetesen befolyásolta az ide küldött diplomaták kiválasztását. A misszió majd követség vezetői és munkatársai nagyon különböző felkészültséggel és helyismerettel érkeztek, érdeklődési körük, személyes képességeik ugyancsak eltértek egymástól.³ Jelentéseikben nem ritkán egymásnak ellentmondó véleményt fejtenek ki ugyanarról a személyről vagy jelenségről, egy-egy megállapításuk egyenesen mehökkentő.

Az 1930-as évek elejéig több amerikai diplomata váltotta egymást Budapesten. Az amerikai misszió élén 1920–1922-ben Ulysses Grant-Smith állt, az amerikai külügyi szolgálat egyik legrégebb embere, meggyőződéses republikánus, aki tehát nem Wilson elnök környezetéből került ki. A State Department úgy értékelte, hogy folyamatos és korrekt információival „kitűnő munkát végzett Magyarországon”.⁴

Miután a misszió követséggé alakult, vezetését Theodore Brentano vette át,⁵ akit J. Butler Wright (1927–1930), majd Nicholas Rooseveltt követett (1930–1932).⁶

1. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. Vol. XII. Washington. (A továbbiakban: PRFR PPC Vol. XII.)
2. Az 1920-as évek republikánus elnökeinek idején megerősödött az amerikai külpolitika elzárkózó irányzata Európát illetően. Változást az 1930-as évek, Franklin D. Rooseveltt elnöksége hozott. *L. Nagy Zsuzsa: Az Egyesült Államok és a Duna-medence 1919–1939. Századok, 1976. 1. sz.*
3. Az amerikai diplomáciai karra I.: *The Diplomats*. Ed. by *Gordon Craig-Felix Gilbert*. Princeton, 1953.
4. National Archives, Washington D. C. Mikrofilm Publications. (A továbbiakban: M 708.) Roll 6. F.W. 864.00/513. (1921. július 14.)
5. Egy washingtoni feljegyzés szerint Brentano abban sem volt biztos, hogy IV. Károly a Habsburg-ház tagja-e? M 708 Roll 7. 864.00/630. (1922. április 22.)
6. Nicholas Roosevelt oldalági rokona volt Franklin D. Rooseveltnak, vele szemben azonban republikánus. Amikor rokonát az USA elnökévé választották, tisztéről lemondott. *Roosevelt, Nicholas: A Front Row Seat*. University of Oklahoma, 1953. 218. Magyarországi tájékozódásában sokat segített neki Jeremiah Smith, valamint Royall Tyler, aki mellesleg folyékonyan beszélt magyarul. Uo. 187–188.

A leghosszabb időt, csaknem egy évtizedet, John Flournoy Montgomery töltötte Budapesten (1933–1941), aki ezt megelőzően semmiféle külügyi tapasztalattal nem rendelkezett, viszont személyes közreműködésével és anyagilag is jelentősen hozzájárult Franklin D. Rooseveltnek az Egyesült Államok elnökévé történt megválasztásához. A korszak utolsó amerikai követe Budapesten Herbert C. Pell volt, Roosevelt elnök régi barátja, széles látókörű, jó megfigyelőképességű férfi, akinek megbízatását rövidre szabta a Magyarország és az Egyesült Államok között beállt hadiállapot. Valamennyiük közül csak N. Rooseveltnek és H. Pellnek voltak személyes ismeretei és tapasztalatai Közép–Kelet–Európáról.⁷

A Magyarországon szolgálatot teljesített amerikai katonai személyiségek és diplomaták közül többen visszaemlékezéseikben is megörökítették itteni élményeiket, tapasztalataikat, s ezek fontos kiegészítői a hivatalos jelentéseknek.⁸

A jelen tanulmányban felhasznált követségi jelentéseket, más amerikai szervezetek által készített iratokat a National Archives (Washington D.C.) őrzi. Ilyen, részben hivatalos, részben személyes iratok találhatóak (pl. H. C. Pell Papers) a Franklin D. Roosevelt Libraryben (Hyde Park, New York State) is, amelyet az elnök egykori vidéki otthonában létesítettek s neve ellenére levéltárat és múzeumot foglal magába. A hivatalos iratokkal gyakran egyenrangú értékű levelek, feljegyzések egy-egy amerikai egyetem könyv- és kéziratárába is kerültek. Amerikai szokás szerint ugyanis neves közéleti személyek irataikat azoknál az egyetemeknél helyezték s helyezik el, amelyektől diplomájukat kapták. Így található pl. F. J. Montgomery követ ún. személyes anyaga — távolról sem csupán személyes vonatkozásokat tartalmazva — a Yale University (New Haven, Connecticut) könyvtárában.

A diplomáciai jelentések és egyéb források az ország legkülönbözőbb problémáival foglalkoznak. Közülük azokat emelem itt ki, amelyek Horthy Miklósról, a személyével kapcsolatos kérdésekre vonatkoznak.

2.

Horthy és az amerikai diplomaták első alkalommal nem Budapesten, hanem Belgrádban találkoztak, mégpedig 1919. június 17-én. Horthy és Teleki Pál a szegedi ellenkormány képviselőitől akkor s ott igyekeztek megnyerni az antant támogatását és felkeresték a belgrádi amerikai ügyvivőt, H. P. Dodge-ot is. Az amerikai ügyvivőnek a szegedi ellenkormányról már voltak bizonyos információi a magyarországi francia hadsereg parancsnokától, ismerte a franciáknak a szegedi kormánnyal kapcsolatos álláspontját.⁹ Amit azonban Telekiről és Horthyról tudott, azt rosszul tudta. Találkozásukról beszámolva Telekit „diletáns geográfus”-nak

7. N. Roosevelt 1919-ben a Bécsben székelő A. C. Coolidge vezette amerikai misszó tagja volt, H. C. Pell pedig az 1920-as évek végén tartózkodott Bécsben. *N. Roosevelt: i. m. 91. Roosevelt, Franklin D.: His Personal Letters 1928–1945. Vol. I. Ed. by Eliot Roosevelt. New York, é. n. 25.*

8. L.: *Bandholtz, Harry H.: An Undiplomatic Diary. Ed. by Fritz-Konrad Kreuger. New York, 1933; N. Roosevelt: i. m.; Montgomery, John F.: Hungary the Unwilling Satellite. New York, 1947.* Pell több száz oldalas kéziratot memoárban foglalta össze európai tapasztalatait, hosszan foglalkozva Magyarországgal. L.: *Herbert C. Pell Papers, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York State (a továbbiakban: Pell Papers).*

9. A főparancsnok, mint Dodge beszámolt róla, „kijelentette, mindaddig, amíg ez az új kormány fenntartja a rendet, teljes szabadságot biztosít működéséhez”. (M 708 Roll 3. 864.01/17. 1919. június 2.) S noha szeretett volna a „jóindulatú semlegesség álláspontjára” helyezkedni, kormánya utasítása értelmében kénytelen volt „szigorú megfigyelő”-ként működni”. (M 708 Roll 13. 864.01/22. 1919. július 16.)

nevezte, Horthyt pedig úgy mutatta be, mint aki „korábban szoros barátja volt az uralkodónak, Ferenc Józsefnek, akinek szárnysegéde volt és nagybirtoktulajdonos”.¹⁰ Dodge tájékozatlansága nyilvánvaló. Annál meglepőbb, hogy az angol Troubridge admirális, akinek Horthyról, a közös flotta parancsnokáról az első világháború idejéről korrekt információkkal kellett volna bírnia, Horthyt bárói ranggal ruházta fel Dodge előtt.¹¹

Dodge-nak Telekiről és Horthyról formált véleménye nem volt túl hízelgő. Elismerte ugyan hazafiasságukat és értelmességüket (*intelligence*), de alkalmatlannak tartotta őket arra, hogy az előttük álló feladatot megoldják. Semmit sem várt a szegedi kormánytól, amelynek tagjai — szerinte — olyan régi emberekből kerültek ki, akik távol álltak minden demokratikus alapelvől. Azt viszont kitűnően ismerte fel Dodge, hogy Horthy mindenképpen szabadulni szeretne attól a köötöttségtől, amit számára miniszteri tiszte jelentett, s hogy a hadsereget, amelynek élén állt, függetleníteni kívánja a kormánytól.¹²

Már Dodge jelentései is érzékeltették, hogy a magyarországi eseményekben Horthy fontos szerepet játszhat. E feltételezés bizonyosságként jelenik meg a budapesti Amerikai Misszió jelentéseiben 1920–1921-ben, két vonatkozásban: a hatalomátvételt követő terrort, valamint a legfőbb állami méltóság betöltését illetően.

Hogy az amerikai diplomácia keményen kritikus volt az ellenforradalmi rendszer berendezkedését kísérő eseményekkel és Horthyval szemben, az a budapesti misszió vezetőjének, Ulysses Grant-Smith-nek volt köszönhető. Ő ugyan méltányolta Horthy személyesen rokonszenvesnek talált tulajdonságait és megnyilatkozásait, semmiféle megértést nem tudott azonban tanúsítani a terror, az erőszak, a jogrendnélkülség tényei iránt.

Grant-Smith-t mélyen megrendítette a tisztí különítmények garázdálkodása (ezekről azt írta: „gyors úton vannak ahhoz, hogy az amerikai Ku-Klux-Klan megfelelői legyenek”)¹³ és a Népszava két újságfrójának meggyilkolása. Emiatt több alkalommal tárgyalt Horthyval, nem ritkán heves párbeszédet folytatva vele. Mint arról jelentéseiben beszámolt, Horthy nemcsak kétségbevonta, hanem egyenesen tagadta, hogy létezik fehérterror, hogy tisztjeinek köze lehet a gyilkosságokhoz.¹⁴ Grant-Smith hangsúlyozta, hogy a különítmények igen közel állnak Horthyhoz, védelmét élvezik. Jó politikai érzékel azonban azt is meglátta, hogy Horthy kormányzóvá választása után némileg eltávolodtak egymástól, a különítmények függetlenedtek s az egykori fővezér már nem képes oly mértékben ellenőrzése alatt tartani őket, mint korábban.¹⁵

Miközben Grant-Smith Budapestről a nemzeti hadsereg terrorjáról s implicite Horthy felelősségéről számolt be, a londoni amerikai követség Hohler jelentését

10. M 708 Roll 13. 864.01/19. (1919. június 17.)

11. Uo. Roll 13. 864.00/97. (1919. június 28.)

12. Uo. Roll 13. 864.01/19. (1919. június 17.)

13. Uo. Roll 4. 864.00/178. (1920. március 22.)

14. Uo. Roll 3. 864.00/166. (1920. február 24.) Az 1920. június 15-i jelentésében rekapitulált is egy Horthyval folytatott vitát (Uo. Roll 20. 864.4016/20.) Szövegét közöltem: *História*, 1990. 5–6.sz. 20–21. A bécsi amerikai követség is rámutatott, hogy Horthy igyekszik eltussolni a terrort, Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolását. Uo. Roll 4. 864.00/190. (1920. március 13.)

15. M 708 Roll 4. 864.00/283. (1920. július 16.) E tekercsen több, a terrort ismertető és elítélő jelentés található.

küldte Washingtonba, csatolva hozzá Troubridge admirális feljegyzését is, amely ugyancsak azt erősítette, hogy Horthytól garanciát kaptak az angolok, miszerint a román csapatok kivonulása után nem lesz „elnyomás”. John W. Davis londoni amerikai követ — az angol álláspont hatására — nem is írt terrorról. Ellenkezőleg, nagyra értékelendőnek tartotta Horthynak és hadseregének azt az erőfeszítését, hogy „a kommunistaellenes népharagot” „törvényes keretek közé” terelje s úgy látta, Horthynál gyorsabban senki sem tudott volna rendet teremteni.¹⁶ Grant-Smith-étől meglehetősen eltért Troubridge admirális véleménye, aki szerint Horthy „liberális tendenciákkal bíró és erős karakter. Épp mostanság regulázott meg egy sztrájkot a tatabányai szénbányákban... Nincs »terror« manapság [Magyarországon]”. Horthy kormányzóvá választásától az angol admirális a helyzet gyors javulását várta.¹⁷

Sem a budapesti, sem a bécsi amerikai diplomaták nem értették, hogyan adhatott Hohler a magyarországi viszonyokról olyan jelentést, amelyet adott, és azt hogyan fogadhatták el a nagyhatalmak, amikor napnál világosabbak az erőszakos, jogellenes események. DuBois bécsi amerikai követ úgy látta, „Hohler fehérre mossa a fehérterror saját ismeretei ellenére. Ez a dolog — véli DuBois — így magyarázható: noha Hohler jól tudja, hogy van fehérterror, azt hiszi, Magyarországot az segíti, ha ezt a tényt nem veszi figyelembe, s lehetőséget ad Horthynak, akiben erősen bízik, hogy ezeket a törvénytelen tevékenységeket megszüntesse és rendet teremtsen az országban.”¹⁸ Az amerikai diplomatáknak ez a határozott nézete 1920-ban azért is érdekes, mert 1919 szeptemberében a Bandholtz tábornok stábjához tartozó Horowitz ezredes jelentésében tagadta, hogy a nemzeti hadseregnek köze lenne a terrorhoz.¹⁹

1920-ban a jogrend hiánya és a terror még meglévő jelenségei mellett — érthetően — az államfővel és jogkörével kapcsolatos kérdések uralták az amerikai misszió jelentéseit. Miután a trón betöltését a nagyhatalmak tilalma lehetetlenné tette, a különböző legitimista kísérletek és szervezkedése ellenére²⁰ Grant-Smith február közpén bizonyosra vette Horthy Miklós államfővé választását.²¹ Montgomery követ utóbb úgy vélte, Horthyt a kormányzói tisztbe az angolok juttatták, mégpedig oly módon, hogy ebben a tengerésznek nagyobb szava volt, mint a külügyminisztériumnak.²²

Grant-Smith nem is azzal foglalkozott jelentéseiben, hogy ki lesz a kormányzó, hanem azzal, hogy Horthy milyen jogkört vív ki magának. Mivel gyakran beszélgetett Horthyval, szinte kezdettől látta és tudta, hogy a leendő kormányzó olyan széles jogkört kíván magának, ami az eredeti tervezetben nem szerepelt. Horthy nem

16. Uo. Roll 4. 864.00/224. (1920. május 10.)

17. Uo. Enclosure 5 in No 1. Az 1919 szeptemberi sztrájkokról és tüntetésről van szó, melyet a rendőrség számolt fel, megölve 11 bányászt. L.: A munkásmozgalom történetének kronológiája 1919. augusztus 1.–1945. április 4. Szerk.: Szabó Ágnes, Vértes Róbert. Bp. 1975. 22–23.

18. M 708 Roll 4. 864.00/254. (1920. június 13.) Sir Thomas Hohler, a budapesti angol diplomácia vezetője 1919 decemberétől volt Magyarországon s nyomtatásban is közreadta jelentését (Report on Alleged Existence of 'White Terror' in Hungary. London, 1920. His Majesty's Stationary Office.) Ez az angol parlament elé került.

19. PRFR PPC Vol. XII. 695. Magyarul közli: Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. Szerk.: Nemes Dezső. Bp. 1953. 189–190.

20. Bandholtz tábornok arról számolt be, hogy a legitimisták egy csoportja József főherceget szeretné királlyá választani. M 708 Roll 3. 864.00/153.

21. Uo. Roll 13. 864.01/63. (1920. február 15.)

22. Montgomery, J. F.: i. m. 39.

egyszer fejtette ki neki, hogy nem bízik a parlamentáris rendszer működőképességében, különösen nem kritikus helyzetekben. Ilyenkor, Horthy szerint, az államfőnek kell beavatkoznia, mégpedig a parlament feloszlatásával. A hadsereg feletti vezénylet jogát pedig azért követelte, mert — mint kifejtette Grant-Smith-nek — sikeres katonai akciók lehetetlenek, ha azok elhúzódó parlamenti vitáktól és döntésektől függenek.²³ Annak ellenére, hogy Horthy a kormányzó jogkörének kiterjesztéséhez ragaszkodott, ami végül is nem ment túl az európai államfők, köztársasági elnökök általánosan elfogadott jogkörén, Grant-Smith bizonyos volt afelől, hogy Horthynak nincs szándékában katonai diktatúrát teremteni. Rámutatott azonban arra is, hogy különböző és jelentős belpolitikai tényezők kényszerítik ki a jogrend helyreállítását.²⁴

A kormányzóval és jogkörével kapcsolatos ellenvéleményekről már ekkor tudósított az amerikai misszió vezetője. Nemcsak ismertette, de teljes szövegében is csatolta jelentéséhez a főrendiház tagjainak Wlassics Gyula és mások által aláírt 1920. március 24-i memorandumát, amelyben az alkotmányra hivatkozva tiltakoztak a kormányzói intézmény létesítése és a kormányzó jogkörének az adott keretekben való megállapítása ellen.²⁵

A kormányzó bizonyos képességeiben már 1919-ben Belgrádban Dodge is kételkedett. Grant-Smith is úgy jellemezte, hogy „bár kétségtelenül feddhetetlen és szeretetre méltó úriember”, ténylegesen „sem nagy képességekkel, sem markáns karakterrel nem rendelkezik”.²⁶ Grant-Smith egyik munkatársa egyenesen úgy látta, Horthy „tiszteletre méltó, de eléggé stupid férfi”.²⁷ Egy amerikai diplomata, aki 1920 júliusában járt budapesten és Horthyval is találkozott, véleményét így összegezte: „A kormányzó, Horthy admirális, úgy tűnik, céljaiban igen tisztességes férfi, elegendően progresszív ideákkal, aki képes, hogy maga iránt kellő népszerűséget és lelkesedést váltson ki. Magát csak addig tekinti kormányzónak, amíg az államforma kérdése eldől.” A portrét így zárja: „Nem úgy tűnt előttem, hogy Horthy nagy intellektuális erővel rendelkezik és nem is olyan személyiség, mint aki hosszú időn át vezetője lehet a népnek.”²⁸

Grant-Smith több jelentésében, különösen a lengyel–szovjet háború idején, foglalkozott Horthy mély szovjetellenességével, azzal, hogy a kormányzó az ország szovjet-fenyegetettségét igen súlyosnak tartotta. Horthy úgy vélte, hogy Trianon következtében Magyarország elvesztette a Kárpátok természetes védelmi vonalát. Attól tartott, hogy Németország a rákényszerített béke miatt „képes lesz együttműködni Szovjet-Oroszországgal, ami Magyarországra a legnagyobb veszélyt jelentené”.²⁹ Beszélgetéseikben visszatérő téma volt — a szovjet szomszédság miatt — egy újabb kísérlet a kommün visszaállítására. Bár Horthy ezt egyáltalán nem tartotta komoly veszélynek, mindenesetre kifejtette Grant-Smith-nek, egy ilyen kísérletet minden további nélkül „vérbefojtana”. A kifejezés keménysége meglepte az amerikai diplomatát, aki korábban Horthyt „szeretetre méltó úriember”-ként

23. M 708 Roll Ie. 864.01/65. (1920. február 17.) Uo. Roll 3. 864.00/166. (1920. február 24.) Uo. Roll 13. 864.01/67. (1920. március 1.) Uo. Roll 13. 864.01/71. (1920. április 1.) Uo. Roll 14. 864.01/77. (1920. szeptember 4.)

24. Uo. Roll 13. 864.01/66. és 67. Uo. Roll 20. 864.41116/2. (1920. június 22.)

25. M 708 Roll 16. 864.011. (1920. április 15.)

26. Uo. Roll 4. 864.00/178. (1920. március 22.)

27. Uo. Roll 7. 864.00/630. (1922. április 22.)

28. Uo. Roll 6. 864.00/564. (1920. november 3.)

29. Uo. Roll 5. 864.00/363. (1920. december 13.) és a tekercsen található más iratok.

jellemezte.³⁰ Másként látta Horthy szovjetellenességét a londoni amerikai követség. Ott úgy vélték, a kormányzó a lengyeleknek felajánlott segítségével „valójában azokat a területeket akarja visszaszerezni, amelyek korábban Magyarország fennhatósága alá tartoztak”.³¹ Úgy tűnik, szovjetellenes nézeteihez Horthy J. Butler Wright követben talált megfelelő partnert, aki 1917-ben Moszkvában teljesített szolgálatot. A köztük kialakult egyetértés, mely hivatalos beszélgetésüket egészen fellazította, nagyban befolyásolta J. B. Wright véleményét Horthyról.³²

Mielőtt továbbmennék, jelezniem kell, hogy a kormányzói tisztség értelmezése és megnevezése némi problémát okozott az amerikai diplomatáknak. Kezdetben kizárólagosan s még évek múltán is gyakran a *governor* kifejezést használták megjelölésére, holott ez nem fedte tényleges méltóságát, s csak később vált általánossá a *regent* meghatározás.³³

Amikor Grant-Smith beszámolt a kormányzóválasztás körülményeiről és eredményéről, Horthy megbízatásának ideiglenességét emelte ki, összhangban a vonatkozó törvényekkel.³⁴

3.

IV. Károly 1921. évi két kísérlete, hogy ismét elfoglalja a magya trónt, felbolygatta az európai politikai életet és fordulatot adott a magyar belpolitikának is. A budapesti amerikai misszió és a másutt működő követségek a tényekről, az egyes személyek, csoportok szerepéről, magatartásáról részletesen tudósítottak, Washington azonban legjobb esetben is csupán tudomásul vette a beérkezett riportokat.

Grant-Smith és közvetlen munkatársa, Wallace Smith Murray már 1920 novemberétől jelezték, hogy szélsőjobbaldali körök szerint „a Horthy-rezsim az utóbbi időben elvesztette presztízsét Európa szemében” s ezért növekedett a hajlandóság IV. Károly visszahozatalára. Murray hozzátette: mivel IV. Károly mindig is liberális felfogásáról volt ismert, így a mérleg nyelve Horthyval szemben az ő javára billen.³⁵

Az első királypuccs kapcsán a budapesti misszió rámutatott, hogy Horthy, Teleki és a kormány az azonnali restauráció ellen van, hogy IV. Károlyt igyekeztek meggyőzni terve feladásáról, és rábírták a békés távozásra. Ezzel szemben a legitimisták a restauráció érdekében készek bármilyen veszélybe belesodorni az országot és mindenképpen Horthy tekintélyének aláásására törekszenek.³⁶ A királypuccs Horthyt érintő következményéről Grant-Smith megállapította, hogy a

30. „A beszélgetés további folyamán a kormányzó némi humorral jegyezte meg — mondja a jelentés —, hogy azokat a magyar kommunistákat, akiket kiengedtek Oroszországba a magyar hadifoglyok cseréjeként, letartóztatták és börtönbe zárták.” M 708 Roll 9. 864.00 B/7. (1922. január 24.)

31. M 708 Roll 13. 864.01/69. John W. Davis 1921. március 8-i jelentéséhez csatolta a *The Times* 1920. március 1-jei és a *Pal Mall Gazette* 1920. március 3-i cikkeit. Ezek olyan agresszív nagy tervekről szóltak, melyek — az újságok szerint — komoly fenyegetést jelentettek Magyarország szomszédainak.

32. M 708 Roll 8. 864.00/764. (1927. július 8.) Wright megbízólevelének átadásakor találkozott először Horthyval.

33. A *governor* — amerikai fogalmak szerint — egy az USA-hoz tartozó állam élén áll, nem pedig egy szuverén ország államfője.

34. M 708 Roll 13. 864.01/66. (1920. március 1.)

35. Uo. Roll 5. 864.00/348. (1920. november 19.) A jelentés érdekessége, hogy abban Lukachich is többszörösen szerepel: egyrészt mint a legitimista csoport egyik prominens tagja, másrészt mint aki Horthy háta mögött tényleges vezetője lenne a hadseregnek. Wallace Murray információi szerint Horthyt hercegi cím adományozásával „engesztelnék ki”.

36. Uo. Roll 14. 864.01/129. (1921. március 28.) Uo. 864.01/134. (1921. március 31.) Uo. 864.01/139. (1921. április 12.) Uo. 864.01/140. (1921. április 16.)

kisgazdák, akik korábban szemben álltak a kormányzóval, most mögéje sorakoztak fel, valamint, hogy a legitimisták Horthy elleni akciói nem szüntek meg.³⁷

Horthy szempontjából kedvező jelentések érkeztek Washingtonba Bécsből és Rómából is. DuBois bécsi amerikai követ, aki Budapesten és a Dunántúlon 1921 tavaszán több magyar politikussal tárgyalt, messzemenően megerősítette Grant-Smith véleményét Horthyról és magatartásának helyességéről.³⁸ Robert Underwood Johnson római követ magyar diplomáciai forrásból vett információját egyetértőleg továbbította: „Horthy kormányzó úgy tekinti magát, mint aki őrzi a király helyét addig, amíg az megfelelő időben visszatérhet a trónra.”³⁹

Grant-Smith egy jóval az első királypuccs után kelt jelentése érdekes megállapításokat tartalmaz. Horthynál tett látogatásáról beszámolva azt írja, hogy a kormányzó „tudomással bírt a karlisták tevérlől, de mivel a hadsereg nagyobb része hűséges volt a neki [a kormányzónak] tett esküjéhez, s a jelenlegi rendszerhez, meg volt győződve arról, hogy [a terv] megvalósítása nem fog sikerülni.”⁴⁰

1921. július 27-én Grant-Smith Horthynál ebédelt Gödöllőn. Rajta kívül csak Gratz Gusztáv volt jelen, aki instrukciókért érkezett IV. Károlynál teendő svájci látogatása előtt. Az amerikai diplomata szerint Horthy azzal bízta meg Gratzot, tudassa a királlyal, ha ismét visszatérne Magyarországra, „azonnal le lenne tartóztatva. A kormányzó azt mondta, úgy véli, itt az ideje, hogy nyíltan beszéljen és félreérthetetlenül fogalmazzon.” Grant-Smith úgy vélte, hogy Horthy és a Teleki helyére lépett Bethlen István minden óvintézkedést megtettek egy újabb királypuccs elhárítására.⁴¹

IV. Károly második visszatérési kísérlete több jelentésben és részletesebben szerepelt, mint az első. Megküldték Washingtonba azokat a kiadványokat is, amelyek az esettel kapcsolatban Budapesten és Prágában adtak ki.⁴²

Grant-Smith szerint „a róm. kat. egyház, a magas arisztokrácia, a zsidóság és a szocialisták valamennyien támogatják a királyt s ami igazi céljuk, az nem más, mint a jelenlegi, Horthy vezette rendszer megdöntése. A rendszert viszont a parasztság, a protestáns lakosság többsége és mindazok a róm. katolikusok támogatják, akiknek fíteletét nem rontotta meg a bigottság és a személyes gyűlölet.”⁴³ Utóbb Montgomery is messzemenően helyeselte Horthy eljárását és rámutatott: „Súlyos döntésekkel szembesülve Horthy önmagától és tanácsadóitól azt kérdezte, mit tenne Ferenc József?”⁴⁴

37. A letartóztatott Beniczky Ödön egykori belügyminiszter érdekében indított legitimista akciót kifejezetten Horthy-ellenes ügynek értékelte. Uo. Roll 5. 864.00/406. (1921. április 29.)

38. DuBois találkozott Beniczkyvel is, aki szerint „Horthy erős karakter nélküli férfi, aki teljesen a Héjjas és Prónay vezette csoport kezében van.” Ezt jelentésében mint információt továbbította. M 708 Roll 5. 864.00/413. (1921. május 9.)

39. M 708 Roll 14. 864.01/155. (1921. június 22.)

40. Uo.

41. Uo. Roll 14. 864.01/157. (1921. július 28.)

42. Documents diplomatiques relatifs au détronement des Habsbourg. Ed. du Gouvernement Royal Hongrois. Magyarul két füzet jelent meg: IV. Károly visszatérési kísérletei. I. és A trónfosztással kapcsolatos külpolitikai anyag ismertetése 1921. október 22-től november 13-ig. II. Kiadja a M. Kir. Minisztérium. Bp. é.n. Documents diplomatiques concernant les tentatives des restauration des Habsbourg sur le trone de Hongrie. Aout 1919 – Novembre 1921. Prague, 1922.

43. M 708 Roll 16. 864.032/4. (1921. november 5.)

44. *Montgomery, J. F.*: i. m. 41. Horthy szinte szó szerint így nyilatkozik kritikák helyzetekben hozott döntéseiről. *Horthy Miklós: Emlékirataim.* Bp. 1990. 197.

Ekkor, s ezt követően szinte a korszak végéig, foglalkoztatta az amerikai diplomatákat Horthy és az arisztokrácia viszonya. Amikor erről jelentettek, cseppet sem titkolták, hogy rokonszenvüket Horthy élvezi. Az arisztokráciával szembeni ellenérzéseik a rendszer általános megítélésére is kihatottak. Az egyébként kritikus Grant-Smith vádnak minősítette, hogy a kormányzat reakciós és arisztokrata lenne. Hosszú, a viszonyokat 1919-től áttekintő és a kormányok összetételét elemző jelentésében az arisztokrácia nagymértékű háttérbe szorulását hangsúlyozta s rámutatott: „A kormányzó református és dzsentri, nem pedig arisztokrata, két olyan tény ez, amely magyarázza a karlisták és a katolikus hierarchia zavarát.”⁴⁵ Az arisztokrácia nagy része nem tudta megbocsájtani Horthynak, hogy dzsentri eredete ellenére ő került a legmagasabb tisztségbe, miközben azok, „akik családfájukat a túlságosan feldűcsért ezeréves civilizációjuk kezdetéig tudják visszavezetni, másodrendű szerep játszására kényszerülnek.”⁴⁶

Az arisztokrácia attól félt, hogy Horthy „a trónra tör”. Tanulságos és jellemző, hogy a kormányzó leányának fíji Fay Lászlóval történt eljegyzését óriási megkönnyebbüléssel fogadta. Attól tartottak ugyanis, hogy Horthy a lányát a magyar trón egyik komoly aspiránsához, Albrecht főherceghez kívánja hozzáadni, így „kiemelkedve saját osztályából”. A megkönnyebbülés és az arisztokrácia egyes csoportjainak vetélkedése egyaránt kifejezésre jutott abban, hogy Izabella főhercegnő, Albrecht édesanyja, jelentős jótékonyági adományt küldött Horthynénak, míg Augustia főhercegnő (Grant-Smith szerint, hogy „túltegyen királyi kuzinján”) nagy ebédet adott a Horthy-lányt és eljegyzését ünnepeelve.⁴⁷

A royalisták, politikai visszaszorulásuk ellenére, csak arra várnak, legalábbis így látták az amerikai diplomaták, hogy ismét előlépjenek, hiszen Horthy „tisztsége természeténél fogva ideiglenes”, mint Brentano követ írta. Valamikor tehát napirendre kell kerülnie a trón betöltésének. Azonban, folytatta, „bizonyosra veszem, hogy [a kormányzó] csak akkor fog lemondani, ha úgy érzi, hogy ezt az ország stabilitásának felborítása nélkül teheti.”⁴⁸ Horthy javára írták együttműködését Bethlen Istvánnal és azt, hogy egyikül sem „flörtöl” a legitimistákkal.⁴⁹

Az arisztokráciáról a legelítélőbbben talán George A. Gordon vélekedett, aki két esztendőt töltött a követségen. „Nem habozok leszögezni azt a véleményemet — írta —, hogy az itteni mágnás osztály — amely természetesen általánosságban szólva azonos a legitimizmussal — arrogáns, egoista, a legnagyobb mértékben szűklátókörű és önző. Ebből következően, ha ez az osztály kerülne ismét hatalomra, teljes mértékben képtelen lenne arra, hogy a jelen körülmények között egy működőképes kormányt fenntartsion.” Óvva inti a magyar politikai irányzatokat, hogy

45. M 708 Roll 14. 864.01/198. (1921. október 31.)

46. Uo. Roll 14. 864.01/234. (1921. december 8.) Más alkalommal arról írt Grant-Smith, hogy Andrassy Gyula gróf „titokban abban reménykedik, hogy mindenképpen eljön az idő, amikor ő ülhet a kormányzói székbe”. Uo. Roll 6. 864.00493. (1922. január 9.)

47. Uo. Roll 6. 864.00/478. (1921. december 12.)

48. Uo. Roll 7. 864.00/615. (1925. február 17.) Brentano nézeteit alátámasztotta a londoni *Times* 1925. október 31-i száma, amely közép-európai levelezője cikksorozatának záró részeként *The Regent* címmel közölt terjedelmes írást. E cikk erősen kritikus a legitimistákkal szemben és elismerően méltatja Horthyt, aki IV. Károly kísérletei idején tanúsított magatartásával „megóvta országát attól a sorstól, amit Magyarországának a kisantant kezére jutása jelentett volna”. Hangsúlyozza a legitimista arisztokrácia ellenséges magatartását Horthyval szemben, és azt, hogy „hevesen kívánják Horthy kormányzó felváltását egy legitimista arisztokratával”.

49. Uo. Roll 8. 864.00/734. (1929. május 10.)

ilyenféle törekvést támogassanak.⁵⁰ Az arisztokráciával való összevetésben Horthy javára billen a mérleg N. Rooseveltnél is. A kormányzót és bátyját, Horthy István tábornokot így jellemzi: „Mindkét Horthy erős, energikus, szilárd jellemű férfi, egyszerűek, gyakorlatiasak és intelligensek, jó nevelést kaptak. Horthyékkel szemben a nagy mágnáscsaládok fejei egy gyorsan elhaló társadalmi rend túlélőinek tűnnek.”⁵¹

A kemény kritikusok sem tudták azonban kivonni magukat azoknak az ünnepléses eseményeknek a hatása alól, amelyeknek fényét, pompáját a királyság intézményéhez és az arisztokráciához kapcsolódó külsőségek adták. Brentano is, N. Roosevelt is elragadtatott hangon számoltak be pl. az új ciklusra összeülő parlament megnyitásáról, mint „a legünneplésesebb és legmegragadóbb látványosságról”.⁵² Roosevelt még ezzel kapcsolatban is kitér az arisztokrácia, s a legitimisták Horthy-ellenességére: Apponyi és „néhány megrögzött legitimista” ismételten tiltakozott az ellen, hogy Horthy nyissa meg a parlamentet, mert ez királyi jog, amelyet a kormányzó nem kapott meg.⁵³

A húszas évek végén az amerikai diplomaták sok tekintetben kedvezőbben ítélték meg Horthyt, mint az évtized elején. Feltűnő e tekintetben J. B. Wright véleménye, aki a kormányzó személyes képességeit illetően is kollégáitól eltérően írt. „Horthy kormányzót úgy írták le nekem — állapította meg —, mint szerény képességű személyt, aki beszélgetés közben egyik témáról a másikra vált át, csapong. Magam arra hajlok, hogy ezt ne a témák közötti csapongásnak fogjam fel, hanem egy rendkívül aktív szellem megnyilatkozásának.” A kormányzó könnyen tér át egyik nyelvről a másikra és „egyáltalában nagy szellemi és fizikai energiát mutat”.⁵⁴

Ezzel szemben N. Roosevelt úgy tapasztalta, hogy a kormányzót valójában két téma foglalkoztatta beszélgetéseik során, ezekre tért vissza rendszeresen. Az egyik a vadászat volt, a másik pedig a Magyarországot fenyegető szovjet veszély. Utóbbiról a maga idején Rooseveltnek és a diplomáciai testület tagjainak az volt a véleménye, hogy Horthy erősen túloz, a szovjet veszély egyenesen fobia nála. Kiadott memoárjában azonban ezt írja: „És mégis, visszatekintve, félelmei teljesen beigazolódtak. Nagyobb mértékben, mint a németek, az oroszok bizonyultak Magyarország ellenségeinek.” A második világháború után bekövetkezett változásokat így jellemzi: „Fekete esztendők borultak a magyarokra, azok a fekete évek, amelyek ellen az öreg, lovas tengeri medve, aki akkor uralta a magyar királyságot, amikor királya nem volt, oly gyakran és oly sikertelenül óvott.”⁵⁵

50. Uo. Roll 8. 864.00/702. (1927. június 3.) Az arisztokráciára következetesen a *class* kifejezést használja.

51. *N. Roosevelt*: i. m. 200–201. Melegen méltatva csak Apponyi Albertet és Teleki Pált emeli ki közülük (201–202.).

52. Leírásaik kiterjedtek a díszmagyarok, a mágnás urak és hölgyek ruháinak, ékszereinek, a diplomáciai kar öltözékének és kitüntetéseinek, a testőrség, stb. egyenruhájának bemutatására, a látványhoz méltóan színes fogalmazásban. M 708 Roll 16. 864.032/32. (1927. február 1.) Uo. Roll 5. 864.032/34. (1931. július 23.)

53. M 708 Roll 5. 864.032/34. (1931. július 23.) A legitimisták ilyesféle akcióinak már régen nem tulajdonítanak jelentőséget a követségen, annyira elszigeteltnek és esélytelennek látják őket. Uo. Roll 8. 864.00/700. (1927. május 16.)

54. Uo. Roll 8. 864.00/764. (1927. július 8.) Wright sem mulasztja el, hogy az arisztokráciával szembeni ellenérzésének hangot adjon.

55. *N. Roosevelt*: i. m. 193. Csak az érdekesség kedvéért: beszámol Douglas MacArthur tábornok budapesti magánlátogatásáról is. Uo. 206–210. Memoárjában Horthy is nagy teret szentel a vadászatnak: *Horthy M.*: i. m. 188. s köv.

4.

A harmincas évektől megnőtt a State Department érdeklődése Magyarország iránt, de nem önmaga miatt, hanem mert a hitleri Németország befolyásának növekedése kezdte foglalkoztatni az Egyesült Államokat. Az ekkori követ, J. F. Montgomery jelentéseivel elsősorban a magyar kormányzat volt elégedett, mivel a követ minden magyar bel- és külpolitikai lépésre megértő magyarázatot talált.⁵⁶ Ezzel szemben a State Department és annak egyik vezető munkatársa, Pierrepont J. Moffat egyoldalú és hiányos információkat írt rovatára, amelyek miatt esetenként kínos helyzetbe kerültek Roosevelt elnök előtt.⁵⁷ Montgomery figyelmét elkerülte néhány kérdés, s a Montgomery és az Eckhardt házaspár között kialakult szoros barátság következtében az amerikai követ információit elsősorban Eckhardttól kapta, és általában az ő interpretációja szerint közvetítette.

Választójog, kormányzói jogkör és a kormányzó helyettesítése, a szélsőjobboldal előretörése és a német befolyás: ezek azok a legfontosabb kérdések, amelyek kapcsán Horthy álláspontját, magatartását a jelentések ismertették, értékelték. „A kormányzó — jelentette Montgomery — még nem adta hozzájárulását ahhoz a javaslatához, amely a titkos szavazásra vonatkozik... Ellenzése arra a félelemre alapozódik, hogy egy választási rendszer a titkos szavazással megerősítve bizonyos fokig lehetőséget ad arra, hogy túllépjék a mérséklet és a józan ész határait.” Horthyt ebben a felfogásában, mint a követ rámutat, „legbizalmasabb barátja és nemhivatalos politikai tanácsadója”, Károlyi Gyula gróf is támogatja, aki ugyancsak ellenzi a titkos szavazás bevezetését.⁵⁸

Montgomery Eckhardt bizalmas közléseiből tudta, hogy a választójogi reformot illetően megegyezett Gömbös miniszterelnökkel, s arról is jelentett, hogy Horthyval úgy szeretnék elfogadtatni elgondolásukat, hogy egyidejűleg napirendre tűzik a kormányzó jogkörének kiterjesztését. „Eckhardt pár nappal ezelőtt elmondta nekem — írja a követ —, hogy ő és Gömbös teljes egyetértésben vannak, [Eckhardt] személyesen tárgyalta meg az ügyet a kormányzóval és megnyerte egyetértését, hogy a kormányzói jogkör kiterjesztése magában foglalná az abszolút vétőjogot a parlament bármely törvényével szemben, és hogy valószínűleg terv van arra nézve is, hogy biztosítsák a kormányzói tisztt utódlását, feltehetően a kormányzóhelyettes [tisztségének] megteremtésével.”⁵⁹ Montgomery nem hagy kétséget afelől, hogy Horthy a kormányzói tisztség utódlásának törvényi megteremtését várta Gömböstől.⁶⁰ A követ szerint

56. Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) K 63. Külügyminisztérium (a továbbiakban: KÜM) pol. 81.cs. 1934. 10. tét. Észak–Amerika 10-7-6889. Uo. 83.cs. 1938. 10. tét. Észak–Amerika 10-11938. John F. Montgomery Papers, Yale University Library, New Haven, Connecticut (a továbbiakban: Montgomery Papers) Box 2. Vol.3. (Garrel G. Ackerson levele Montgomeryhez, 1936. augusztus 24.)

57. Moffat Montgomerynek, 1934. december 10-én. A bécsi amerikai követ, C. S. Messersmith is magánlevélben adott tanácsokat Montgomerynek 1934. november 20-án. Montgomery Papers Box 2. Vol.3.

58. National Archives, Washington D. C. Mikrofilm Publications (a továbbiakban: M 1206) Roll 1. 864.00/804. (1934. június 21.)

59. Uo. Roll 1. 864.00/810. (1934. november 5.)

60. A saját információit megerősíti azzal, amit Nagy-Britannia budapesti követétől tudott meg. Ezt így összegezi: a brit követ „a közelmúltban bizalmas beszélgetést folytatott a kormányzóval, aki leszögezte, hogy aggódik az utódlás miatt és hogy vagy egy az ő élete során megválasztott kormányzóhelyettest szeretne, vagy pedig olyan jogot, hogy javasolhasson három személyt, akik közül majd a parlament választaná meg utódját. Veszedelmesnek tartaná ui., hogy halála esetén akármilyen politikus lépjen a helyére. A követ megkérdezte, kit látna legszívesebben utódjaként és a kormányzó azt felelte, Károlyi Gyula grófot.” M 1206 Roll 1. 864.00/810. (1934. november 5.)

Horthy és Gömbös viszonyát elsősorban ennek elmaradása rontotta meg, de a kormányzó attól is tartott, s e nézetével nem állt egyedül, hogy Gömbös „Hitler példáját követve” — maga kíván kormányzóvá előlépni.⁶¹ Montgomery bizonyossággént írta 1937-ben: „a kormányzó vágya az, hogy biztosítsa az utódlást idősebb fia, Horthy István számára. Még az is felmerült, hogy a kormányzó vissza kívánna vonulni a következő évben, amikor 70 éves lesz.”⁶²

Az amerikai diplomaták jelentései a pillanatnyi viszonyokról, véleményekről tudósítottak. Nem keresték, nem tárgyalták azokat a változásokat, amelyek miatt a kormányzói intézmény és az utódlás alkotmányos biztosítása új megvilágításba került, s amelyek a náciizmus árnyékában és a hazai szélsőjobboldal előretörése közepette az ügyet a magyar alkotmányosság és függetlenség védelmének rangjára emelték. Tényként közölték, hogy „minden párt és gyakorlatilag minden újság teljes bizalmát nyilvánította a jelenlegi kormányzó, Horthy iránt, és kész neki megadni minden kívánt hatalmat”.⁶³ A Rassay képviselte ellenzék, kezdeti fenntartásai és tiltakozása ellenére, utóbb a Darányi-kormány által beterjesztett javaslatot támogatta. A Montgomery távollétében jelentő Howard K. Travers ügyvivőnek Habsburg József főherceg is úgy nyilatkozott, hogy a kormányzó helyettesítésére vonatkozó törvény elfogadása „semmiképpen sem gyengíti sem a Szent Korona, sem a parlament doktrínáját. Örömét fejezte ki afőlött, hogy a törvény elfogadása kinyilvánította a kormányzó iránt azt a bizalmat, amely őt e fontos pozícióba betöltve, régóta övezi.”⁶⁴

A politikai közvéleménynek, sőt, az arisztokráciának ez az álláspontja aligha formálódott volna ki, ha helytállóak lettek volna Eckhardt Tibor információi, amelyekről Montgomery beszámolt. Eckhardt szerint ugyanis „a kormányzót veszeljes emberek veszik körül és előrehaladott kora miatt nem mindig él azzal az ítélőképességgel, amelyet, ha fiatalabb volna, feltétlenül alkalmazna”. Eckhardt azt a nézetet ültette el Montgomeryben, hogy bár Horthy korábban „nem törekedett diktatórikus hatalomra”, most már ezt teszi, és „közel az idő, amikor a kormányzó úgy fogja érezni, hogy minden hatalmat a saját kezébe kell vennie és ezt semmi sem fogja tudni megakadályozni”.⁶⁵ A követ azt is továbbította, hogy Eckhardt szerint „a kormányzó ugyan valóban nem rokonszenvezik a náci mozgalommal, mégis hajlamos azt toleranciával kezelni s félő, hogy végül talán meg tudják nyerni maguknak [a szélsőségesek]”.⁶⁶

A tények, és néhány más forrásból származó információ, ellentmondtak Eckhardt nézeteinek. Jellemző Montgomeryre, hogy ezekről ugyancsak beszámolt. Így például az 1937. november 28-án Debrecenben tartott nyílas gyűléssel kapcsolatban Horthy felháborodott, elítélő álláspontjáról, vagy Csáky gróf külügyminiszter véleményéről, aki azt emelte ki Montgomerynek, hogy a kormányzó határozottan

61. Uo. Roll 4. 864.00/342. (1936. március 9.)

62. Uo. Roll 1. 864.00/869. (1937. június 25.)

63. Uo. Roll 4. 864.01/346. (1937. január 14.)

64. Uo. Roll 4. 864.01/350. (1937. augusztus 11.)

65. Uo. Roll 1. 864.00/877. (1937. október 23.) és 864.00/880. (1937. november 18.)

66. Uo. Roll 1. 864.00/882. (1937. december 3.)

szemben áll a nyilasokkal, nemzetiszocialistákkal és „újabban kevésbé németbarát attitűdöt mutat, mint korábban”.⁶⁷

Montgomery jónak látta, hogy a Horthyval kapcsolatban 1937-ben felmerült kérdéseket budapesti diplomata barátaival megvitassa. Jelentéseiből kitűnőleg az Eckhardt-féle nézeteket elsősorban a Csehszlovák Köztársaság követsége, annak katonai attaséja osztotta. Ezzel szemben a francia követség tanácsosa, báró Beauverger ettől egészen eltérő képet rajzolt Horthyról. (Míg előbbit bizonyos értelemben érthetőnek, megérthetőnek tarthatjuk, utóbbi annál meglepőbb.) A francia tanácsossal folytatott beszélgetéséről Montgomery hosszú jelentést küldött. Beauverger „nem hiszi, hogy a kormányzóra hatni tudna a náci befolyás, amint azt gyakran terjesztik róla — írta Montgomery. — A kormányzó valójában nem kedveli a kormányzás parlamentáris formáját, de hazafi és mindig az alkotmányhoz kívánta tartani magát. ... Nehéz olyan jelentős személyiséget találni, aki azt hinné, hogy a hadsereg bármikor is hűlen lenne a kormányzóhoz, bármennyire is áthatják a náci ideák [a hadsereget]. ... Horthy admirális az egyensúlyozó ereje a politikai viszonyoknak, és ha nem tudna ellenállni a náci vagy fasiszta doktrínának, akkor ez Magyarország számára azt jelentené, hogy náci állammá válik, amint arra Csáky gróf rámutatott. ... Amíg a kormányzó az utolsó szó, azok, akik őt körülveszik és bizalmasai, nagy befolyást gyakorolnak. ... Pillanatnyilag nehéz megítélni, mennyiben befolyásolta a német és olasz ideológia a kormányzót, ha egyáltalán gyakorolt ilyen befolyást. Ámbár mindkét ország, s különösen Németország, minden erőfeszítést megtesz, hogy befolyásolja őt. Mivel sem Nagy-Britannia, sem Franciaország semmit sem tesz hasonló irányban — fűzi hozzá Montgomery —, végül is elkerülhetetlen lesz, hogy az előbbieket felé [vagyis Német- és Olaszország felé] forduljon. Egy kis figyelem a britek részéről jelentős hatást gyakorolna, de amennyire ezt meg lehet ítélni, ők határozott érdektelenséget mutatnak.”⁶⁸

Joseph E. Davies amerikai diplomata a harmincas évek elején majd végén járt Magyarországon s találkozott Horthyval. Utóbbi útjáról beszámolva így jellemzi a kormányzót: „Megjelenése, kora ellenére, erőt és magabiztosságot sugároz. Ő egyike azon rendkívül erős és határozott képességekkel bíró egyéniségeknek, akikkel Európában találkoztam. Nézeteiben rendkívül határozott. Megfontolt és kiegyensúlyozott. Velem szemben nyílt volt. A legnagyobb csodálatát fejezte ki Roosevelt elnök és ama munka iránt, amelyet Hull végez arra törekedve, hogy gazdasági megállapodásokkal tartsa fenn a békét.”⁶⁹

1938-ban megkezdődött a náci Németország terjeszkedése (Anschluss), s a müncheni egyezményvel a nyugat-európai hatalmak megnyitották az utat Hitler előtt a Duna-medence, Kelet-Európa felé. 1938 márciusában már a magyar államhatárig terjedt a Harmadik Birodalom s a nyilasok reményei magasra szöktek.

67. Uo. Roll 1. 864.00/885. (1937. december 29.) Debrecenben Balogh István képviselő Horthyt királyként aposztrofálta. Amikor a kormányzó erről tudomást szerzett, „csaknem gutaitést kapott, úgy felizgatta magát”. Kijelentette, hogy „ez személye ellen irányuló sértés” és „az a magyar, aki királyt kívánna lenni, vagy hozzájárulna ahhoz, hogy belőle királyt csináljanak, az az ország árulója”. (M 1206 Roll 1. 864.00/882. 1937. december 3.) Kikelt az ellen is, hogy „a királyság, a trón a politikai küzdelmek játéktere legyen”. Uo. Roll 4. 864.01/356. (1937. december 21.)

68. Uo. Roll 1. 864.00/880. (1937. november 18.)

69. Uo. Roll 1. 864.00/873. (1937. szeptember 29.) Davies, összevetve a két látogatása között bekövetkezett változásokat, még a főváros külső képére is kitér. Davies az 1930-as években moszkvai követ volt. Kötete (Moszkvai jelentés) 1945 után több kiadásban is megjelent Budapesten, megértéssel tárgyalva a korabeli szovjet pereket.

Magyarország s a kormányzó reagálását illetően Montgomery jelentései megnyugtatták Washingtonot. Részletesen beszámol a kormányzó 1938 áprilisi rádióbeszédéről s hangsúlyozza, „a kormányzó teljes mértékben tudatában van a náci aktivitás veszélyének”, kezében tartja a hadsereget, a tisztikart eltiltotta a politizálástól, a politikai gyűléseken való részvételtől.⁷⁰ Horthy „teljes mértékben bizonyos abban — írta —, hogy a magyar honvédség lojális iránta és egyszerűen nem hihető, hogy eltérne egy náci forradalmat anélkül, hogy drasztikus eszközöket alkalmazna ellene”. Az amerikai követnek nem voltak kétségei az iránt, hogy Horthy „német- és náciellenes”.⁷¹ Meggyőződése szerint „senki sincs, aki azt gondolná, hogy a nácik bármit is tudnának csinálni addig, amíg a kormányzó él”.⁷²

Horthy nyilasellenes érzelmeinek megnyilvánulásaként írta le Montgomery az Operaház 1939. március 15-i ünnepi gáláján történt eseményeket, melyen jelen voltak a diplomáciai testület tagjai, a magyar előkelőségek, és természetesen a kormányzói pár is. Az ünnepi előadást a karzaton elhelyezkedő nyilas tüntetők zavarták meg, akik „igazságot Szálasinak” jelszót kiabáltak. Montgomery és mellette még sokan mások elhűlve látták, hogy „a kormányzó felugrik páholyából, ferlohan a lépcsőkön a karzatra és maga fogja le a tüntetőket, azt kiáltva: »Az országot akarjátok elárulni?« A közönség úgy fogta fel, hogy a tüntetés személyes támadás a kormányzó ellen és fellépését óriási tapsvihar köszöntötte.”⁷³

A nyilas, szélsőjobboldali veszély szempontjából foglalkoztak a jelentések Horthy és Imrédy viszonyával. Montgomery Bethlen Istvántól és Eckhardt Tibortól úgy tudta, hogy a kormányzó Teleki Pál és Keresztes-Fischer Ferenc tanácsára erősítette meg Imrédyt a kormány élén, amikor a kormányfő le kívánt mondani, „noha ő maga [ti. Horthy] egyáltalán nem rokonszenvezett vele”. Mégis megtette, mert ígéretet vett tőle, hogy „rövidre fogja fogni a nemzetiszocialisták tevékenységét az országban”.⁷⁴

Horthy és Imrédy konfliktusa utóbbi szélsőjobboldali fordulatából következett, aminek kifejeződése volt a második zsidóellenes törvény tervezetének kidolgozása és benyújtása. Montgomery egy hosszabb jelentésében nemcsak ezt fejtegeti, hanem Horthy álláspontját is ezzel kapcsolatban. „A kormányzó ellenzi a törvényt abban a formájában, ahogyan azt előterjesztették — írta —, és mint nekem mondotta, nem fogja engedni, hogy az jelen formájában keresztülmenjen. Eljárása teljes mértékben alkotmányos, mivel rendelkezik vétőjoggal a törvényeket illetően és így lehetetlen, hogy a zsidótörvény, bármilyen formában is, az ő jóváhagyása nélkül menjen keresztül.” Montgomery megállapította, hogy a kormányzó eme felfogását számos réteg üdvözölte, hogy az ellenzék hevesen támadja a törvénytervezet jelenlegi drasztikus formáját s hogy mindez „mérséklőleg kell hogy hasson a parlamentre”.⁷⁵

70. Uo. Roll 1. 864.00/906. (1938. május 6.)

71. Uo. Roll 1. 864.00/933. (1938. december 15.)

72. Montgomery Papers Box 1. Vol.2. (Montgomery E. Havasnak, 1938. április 27.)

73. Uo. Roll 1. 864.00/949. (1939. március 16.) és *Montgomery, J. F.*: i. m. 34.

74. Uo. Roll 1. 864.00/932. (1938. december 1.)

75. Uo. Roll 6. 864.4016. (1939. január 26.) A mérséklés minimális volt és a kormányzó ellenjegyezte az 1939. évi törvényt is. *L. Nagy Zsuzsa*: Liberális pártmozgalmak 1931–1945. Bp. 1986. 97. s köv. Horthy magatartására jellemző, hogy miközben hozzájárult minden, a zsidóság jogait korlátozó, elvonó törvényhez és intézkedéshez, Hitlerrel vitázva így beszélt 1943. április 16-án: „pirulva kell bevallania, hogy harminchatezer zsidót küldött munkaszolgálatos zászlóaljokban a frontra s ezek legtöbbje alighanem elpusztult az orosz előnyomulás során”. Hitler 68 tárgyalása 1939–1944. A bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette *Ránki György*. Bp. 1983. 2. k. 84.

Montgomery ez időben igen nehéznek látta Horthy helyzetét, mivel „német-ellenes érzelmű és ellenzi a zsidótörvényt a jelen formájában”, s ráadásul „egyáltalán nem rokonszenvezik miniszterelnökével”, Imrédyvel. Kállay Miklósnétól azt az információt kapta a követ, hogy „az ellenzék Ófőméltóságának azt javasolta, nevezze ki miniszterelnöknek Kállay Miklóst, mert ez az egyetlen remény a jelen dilemmájának megoldására”.⁷⁶ „A kormányzó szemben áll Imrédyvel és nézeteivel — jelenti Montgomery 1939 februárjában —, szeretné felváltani őt. Úgy érzi azonban, hogy kínos helyzetben van, mert ő nevezte ki Imrédyt azzal, hogy utóbbi el fogja nyomni a nemzetiszocialistákat, s arra kellett rádöbbsennie, hogy miniszterelnöke egy hasonló, saját mozgalom megteremtésére törekszik”.⁷⁷

Imrédy lemondása, ami végül is bekövetkezett, a követ szerint „igen nagy mértékben növelte a kormányzó presztizsét. A legnagyobb mértékben határozottságot mutatott ama szilárd felfogásának képviselőjeként, hogy nem tűr olyan politikai irányzatot, amely a totalitarizmus felé tör, és bizonyította erejét, hogy képes mindenkit félresöpörni, aki felfogásával szembeszáll”.⁷⁸

1939 tavaszán Washingtonban összefoglalót készítettek a magyarországi viszonyokról s ebben, Montgomery nyomán, helyet kapott Horthynak az a kijelentése is, miszerint „Magyarország soha nem fog engedni a német nyomásnak, bármi legyen is annak az ára”.⁷⁹

A nácik Lengyelország elleni támadása idején Montgomery több alkalommal is beszélt Horthyval, aki szerint „megnőtt a németellenes érzés a lakosságban”. Ő maga is „kifejezte nekem mély rokonszenvét a lengyelek iránt” — írta a követ. A Magyarország iránti szovjet magatartást „szívélyesnek” nevezte és úgy vélte, „Németország gazdaságilag nem fog tudni kitartani addig a két-három esztendeig, amíg tényleges anyagi támogatást kap az oroszoktól”.⁸⁰ A lengyelek elleni gyors német sikert a kormányzó azzal magyarázta, hogy a támadásra a nácik hosszú ideig és alaposan felkészültek, s hogy kémhálózatuk beépítésével megbénították Lengyelországot. „Hitler — vélte a kormányzó — nehéz helyzetben van, mert úgy indított háborút, hogy országa nem egységes, széles faji és vallási elégedetlenség uralja. Blomberg elmozdításával az utolsó olyan tiszt is távozott, aki képes volt ellenőrzése alatt tartani az országot. Óriási baklövésnek tartja, hogy Hitler háborút indított, és ma rosszabb helyzetben lévőnek látja Németországot [mondja ezt 1939 novemberében], mint a háború megindulásának idején”.⁸¹

A továbbiakban Horthy nagyon érdekesen fejtette ki nézeteit a szovjet–német kérdésről. Meggyőződése szerint ennek a barátságra vonatkozó részét egyik fél sem vette komolyan. „A szovjet — mondotta — elfoglalta a lengyel területeket a román határ mellett, hogy távoltartsa Magyarországot Romániától, és ehhez ragaszkodni is fog, miközben ő maga megszerzi Besszarabiát az első biztos alkalommal.” Montgomery úgy látta, „a kormányzót mélyen aggasztja, hogy Oroszország belép Közép–Európába és Európát nem mentheti meg más, mint a háború lezárása,

76. M 1206 Roll 1. 864.00/938. (1939. január 29.) Horthy eme nézeteit és cselekvési lehetőségének korlátait méginkább hangsúlyozza *Montgomery, J. F.*: i. m. 43.

77. Uo. Roll 1. 864.00/945. (1939. február 1.)

78. Uo. Roll 1. 864.00/946. (1939. február 21.)

79. Uo. Roll 2. 864.00/950. (Department of State, Division of European Affairs, 1939. március 25.)

80. Uo. Roll 4. 864.00 P.R./168. (1939. október 12.)

81. Uo. Roll 4. 864.00 P.R./170. (1939. november 18.) Terjedelmét és tartalmát tekintve talán ez Montgomery legkimerítőbb jelentése Magyarországról.

amelyet semmivel sem lehetett indokolni és egy koalíció létrehozása, belefoglalva a háborúban résztvevőket, valamint Magyarországot, amelynek ereje képes kiszorítani Oroszországot Európából.”⁸²

Horthy már 1940 tavaszán attól tartott, a németek esetleges délkelet-európai előrenyomulásukra igénybe kívánják majd venni Magyarország területét. „A kormányzó, aki úgy véli, a brit stratégiának magában kellene foglalnia egy Baku elleni tengeri akciót, azt mondta nekem — jelentette Montgomery —, hogy egy német invázióknak ellenállnának, és nézetét széles körök visszhangozzák, rámutatva, hogy intenzív erőfeszítések folynak a hadsereg felszerelésére — minden eshetőséggel számolva.” Eckhardt is megerősítette, hogy „a kormányzó és a miniszterelnök a magyar szuverenitás sérelmét nem tűrné el ellenállás nélkül”.⁸³

1940 májusában, amikor a Wehrmacht már sikert sikerre halmozott Nyugat-Európában, Horthy nagyon lehangoltan nyilatkozott Montgomerynek. „Magyarország sorsa — mondotta — már nem saját kezében van és jelenleg nincs mit tenni, mint várni és megkísérelni, hogy bármely esetben a legjobbat tegyék.”⁸⁴ Aggodalmait az év folyamán csak növekedtek. Igaz, mondta a kormányzó Montgomerynek, hogy „Németország jelenleg nem kíván belpolitikai nehézségeket támasztani Magyarországra számára, mert érdeke a nyugalom fenntartása. Ha azonban Németország megnyerné a háborút — folytatta Horthy —, a helyzet teljesen megváltozna, mert többé nem lenne Magyarország.”⁸⁵

Montgomery beszámolt a szélsőjobboldal térnyeréséről, szervezkedéséről, Horthy elleni támadásairól,⁸⁶ valamint a kormányzó nyilasellenes felfogásáról. Az amerikai követ úgy tudta, Horthy nem értett egyet miniszterelnökének intézkedésével, amely engedményt tett a nyilasoknak. „A kormányzó — jelentette az amerikai követ — október 5-én kifejtette Eckhardtnek, hogy nem tudja megérteni, miért kaptak lehetőséget a köztisztviselők a nemzetiszocialista mozgalomhoz való csatlakozásra. Ehhez a miniszterelnök arra hivatkozva ragaszkodott, hogy kinevezésekor megígérte s így ő [ti. a kormányzó] végül is hozzájárult.”⁸⁷ Az amerikai követnek azt fejtette, hogy „a nyilasokat rövid időn belül eltávolítja a parlamentből”. A Kovarcz-ügy kapcsán és hatására a kormányzó „minden nemzetiszocialistát el kíván távolítani a közhivatalokból, és be kívánja tiltani sajtójukat.”⁸⁸

E nyilatkozatokkal egyidejűleg azonban arról is tudósítottak a jelentések, hogy 1941 márciusában Horthy rövid időn belül kétszer fogadta Meskó Zoltán nemzetiszocialista képviselőt, aki előtte azt hangoztatta, hogy „semmi köze sincs a Nyilaskeresztes Párthoz és száz százalékig keresztény alapon áll”.⁸⁹

82. Uo.

83. A jelentés azt is tartalmazza, hogy a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök bizonyos a németek teljes győzelmében s abban, hogy Angliát is elfoglalják. Uo. Roll 12. 864.00 P.R./178. (1940. március 2.) Egy esetleges német invázió Magyarország ellen több jelentésben szerepelt. Lásd pl. Uo. 864.00 P.R./176. (1940. február 7.)

84. Uo. Roll 12. 864.00 P.R./184. (1940. május 28.)

85. Uo. Roll 12. 864.00 P.R./191. (1940. október 7.)

86. A jelentésekben szerepeltek Szalasiék, Imrédyék, a Kovarcz Emil-féle „náci összeesküvés” és a Teleki-kormányának az a rendelete is, mely lehetővé tette köztisztviselők belépését a nyilaspártba. Uo. Roll 12. 864.00/992. (1940. január 5.) és 864.00/1001. (1940. november 9.)

87. Uo. Roll 12. 864.00/1000. (1940. október 7.)

88. Uo. Roll 12. 864.00 P.R./194. (1940. november 23-i bizalmas jelentés; az ilyen jelzés egészen ritka.) Uo. Roll 13. 864.00 P.R./197. (1941. január 8. — az idézet innen való.) Kovarcz és 24 társának pere 1941. január 3-án kezdődött.

89. Uo. Roll 12. 864.00/1017. (1941. március 29.)

A Horthyval kapcsolatos ellentmondásos tartalmú jelentésekhez társult az, amely Pelényi János washingtoni magyar követ lemondására vonatkozott. Pelényi volt az első magyar diplomata, aki azért mondott le, mert a magyar kormányzat politikájával, a zsidóellenes törvényekkel, amelyek felesége révén őt is érintették, nem értett egyet és tiltakozásul elhagyta helyét. Lemondásának okát nem rejtegette, ami Horthy szerint igen kellemetlenül érintette a kormányt. Ezzel szemben „a kormányzó annak a véleményének adott hangot, hogy Pelényi lépését hazafias motívumok vezérelték, amelyeket országa legfőbb érdekének tartott”.⁹⁰

1941-ben Magyarország fegyveres szövetségese lett Németországnak, feladta Telecki politikáját. Hogy ez hamarosan bekövetkezik, arról az amerikai követségnek voltak előzetes információi, mégpedig az angol követtől. Ezeket éppen egy április 4-i jelentésben foglalta össze Howard K. Travers ügyvivő: „az angol követ idézte nekem azokat a megjegyzéseket, amelyeket neki Horthy tett. Ezek szerint Magyarország hajlik arra, hogy elfogadja a Németország által felajánlott területi előnyöket Jugoszlávia kárára egy jugoszláv–német háború esetén, bár hivatalosan tagadják, hogy Németország kívánja Magyarország részvételét egy ilyen háborúban.”⁹¹

E kritikus időben Montgomery H. C. Pell váltotta fel a követség élén.⁹² Irat-hagyatékából úgy tűnik, a Magyarországon megfordult amerikai diplomaták közül kiemelkedett széles látókörével, a magyar történelem és a sajátos magyar viszonyok ismeretével, a magyar–német viszony ellentmondásosságának meglátásával. Pell a rövid idő alatt, amit Budapesten töltött, nemcsak tudósított tapasztalatairól, ismereteiről, hanem igyekezett befolyásolni a Magyarországgal és Horthyval kapcsolatos amerikai magatartást. Észrevételei Nagy-Britannia politikájára is kiterjedtek. Nem helyeselte például a BBC magyar adásának irányát, a Horthy és Bárdossy miniszterelnök elleni támadásokat. „Ez a politika — írta londoni kollégájának, John Gilbert Winant amerikai követnek — rendkívül elhibázott, és a magyarországi helyzet ismeretének teljes hiányát mutatja.” Úgy látta, az egyébként angolszászbarát magyar közvéleményt Nagy-Britannia ellen fordítják az ilyen támadások, miközben Horthynak nagy a tekintélye, de ha a németek úgy akarják, akár 48 óra alatt megszállhatják az országot anélkül, hogy ellenállással találkoznának.⁹³

A német–szovjet háborút Pell szerint a magyar közvélemény azzal a reménnyel fogadta, hogy „a két ellenfél kölcsönösen megsemmisíti egymást”.⁹⁴ S noha Magyarország is csatlakozott a szovjetellenes háborúhoz, az amerikai–magyar diplomáciai viszonyban semmiféle változás nem következett be. Roosevelt elnök 1941-ben is, mint korábban szintén, meleg hangú üzenetet küldött Horthynak Szent

90. Uo. Roll 13. 864.00 P.R./196. (1940. december 21.)

91. Uo. Roll 13. 864.00 P.R./204. (1941. április 4.) Montgomery 1941 márciusában utazott el Magyarországról.

92. Pell az USA-ból repülővel érkezett Lisszabonba, onnan Portugálián, Spanyolországon, Dél-Franciaországon, Németországon, Svájcra és Ausztrián keresztül érkezett Budapestre egy kisebb autókonyvajjal. Roosevelt elnöknek küldött jelentéseiben beszámolt az egyes országokban szerzett tapasztalatairól. Pell Papers PSF Box 54. Folder Hungary (1941. április 2. Lisszabon). Uo. Cont. 25. Folder F.D.R. 1936–1945 (1941. május 16. Budapest). Az elnök személyes levélben köszönte meg ezeket: Uo. PSF Box 54. Folder Hungary (1941. június 12. Washington).

93. Pell Papers Cont. 3. Folder Minister to Hungary (1941. május 28.)

94. „They hope to see the Russians beaten and the Germans bogged in and destroyed.” Pell Papers Cont. 25. Folder F.D.R. 1936–1945. (1941. június 23.)

István napja alkalmából, amit Pell személyesen adott át. Különleges hangsúlyt adott ennek, hogy Horthy szabadságának idején Gödöllőn fogadta az amerikai követet, és kb. egy órán át beszélgettek. Pell is szokatlannak találta, hogy a kormányzó „magánidejét” fordítja találkozásukra. Úgy vélte, e gesztus a kormányzó s egyben a magyar politika érdekét szolgálja, mert Horthynak „szüksége van egy vasmacskára, hogy manőverezni tudjon”.⁹⁵ A furcsának tűnő fogalmazás többszörös jelentéssel bír: utalt Horthy múltjára, az eszközre, mellyel egy hajót stabilan helyén lehet tartani, manőverezni nyilvánvalóan Berlinnel szemben kellett, Roosevelt üzenete pedig úgy is értelmezhető volt, hogy valójában e nagyhatalom nem írja Magyarország rovására a Szovjetunió elleni katonai szerepét.

Pell tudósított arról is, milyen erővel vett részt a magyar honvédség a keleti front hadműveleteiben, mik voltak Horthy és a kormány törekvései a hadsereg intaktságának megőrzésére. Roosevelt elnök közvetlen, baráti hangú levélben nyugtázta az információkat és arra biztatta Pellt, hogy a legkülönbözőbb lehetséges eszközökkel „bátorítsa a demokrácia magyar barátait”.⁹⁶

A kormányzó és Pell említett gödöllői találkozója valójában azt célozta, hogy a kormányzó magyarázza és elfogadtassa a magyar politikát az Egyesült Államokkal. Horthy — jelentette a követ — „kifejezte azt a reményét, hogy az amerikai nép megérti azt a kényes helyzetet, amelyben ma Magyarország van. ... Azt mondotta, hogy a magyarok csak igen kevés katonát küldtek Oroszország ellen és hogy nézete szerint a szovjetek gyakorlatilag vereséget szenvedtek. ... Azt reméli, hogy valami módon és megállapodás révén béke érhető el, miután Németország birtokába került azoknak a nyersanyagoknak, amelyeket kívánt.” Horthy ekkor, a háború megindulásakor, szinte verhetetlennek tartotta a német hadsereget. De — folytatta a követ — „a németeket úgy írta le, mint tapintatlan és humortalan népet, mint amely teljességgel alkalmatlan arra, hogy a világot uralja. ... Elmondta azt is, számtalan alkalommal óvta attól Hitlert, hogy megtámadja a brit világbirodalmat.”

Pell szerint „a legfontosabb dolog, amit nekem mondott, az volt, hogy teljességgel bizonyos abban, hogy a német katonai kaszt ma is ugyanaz, mint valamikor volt, vagyis »Kaiser treu« [császárhű] és háborog a párturalom alatt”. Horthy ez alkalommal is „kifejezte rokonszenvét Lengyelország iránt és keserűen szólt a Gestaporól, amelyet úgy írt le, mint az OGPU megfelelőjét — ennél rosszabbat egy magyar nem mondhat” — teszi hozzá a követ.⁹⁷

1941 végén Pell 19 gépelt oldalas tanulmányos feljegyzést készített Nagy-Britannia budapesti követe számára a magyarországi viszonyokról. Ebben Horthyról ezt írja: „A kormányzót általános tisztelet övezi, mint egy jó és becsületes embert, hazafias magyart, aki mindent megtesz, hogy megőrizze országa méltóságát és függetlenségét. Azt hiszem, ez [a róla alkotott vélemény] jogos és megalapozott.”⁹⁸

95. M 1206 Röll 12. 864.00/1025. (1941. augusztus 22.)

96. Pell Papers Cont. 25. Folder F.I.D.R. 1936–1945. (1941. szeptember 20.) A hivatalos levélpapíron (The White House) írt levél „Kedves Bertie” megszólítással kezdődik.

97. M 1206 Röll 12. 864.00/1025. (1941. augusztus 22.)

98. Pell Papers Cont. 10. Folder Hungary (Statement to the British Ambassador). Az iraton nincs dátum. Szövegéből világos, hogy 1941. december 7-e, vagyis a Nagy-Britannia és Magyarország közötti hadiállapot beállta előtt készült. Az összefoglaló az élet minden területére kiterjed, még a politikai vicceket is említi, és mint korábban szintén, vitatja Nagy-Britannia Magyarországgal kapcsolatos politikájának célszerűségét.

Pell véleményét erősítette meg az amerikai követség katonai attaséja a katonai hírszerzés számára, a háborúval foglalkozó osztálynak küldött jelentésében: „Tagadhatatlan az a szeretet és tisztelet, amelyet Horthy élvez minden társadalmi osztály részéről és egyetlen mozgalom sem lehet sikeres ellene német kezdeményezés és erős német támogatás nélkül.” A háborúval kapcsolatos közhangulatot 1941. november 8-án így jellemezte: „Az általános közfelfogás szerint Németország minden esélyét elvesztette a győzelemre.”⁹⁹

Pell azt is hangsúlyozta, hogy a kormányzó és szűkebb környezete angolszászbarát, sőt, Horthy „a végsőkig megőrizte angolszászbarát felfogását és kevésbé törekszik németellenes érzelmeinek elrejtésére”. Tudni vélte, hogy amikor Bárdossy miniszterelnök Berlinbe utazott, Horthy csak ürügyül hozta fel rossz egészségi állapotát a Budapesten maradásra.¹⁰⁰

A külpolitika alakításába azonban, Montgomery meglátása szerint, Horthy „egyáltalán nem vagy csak igen kevésbé szolt bele. ... Sőt, a külügyminisztérium azt sem szerette, ha külföldiekkel találkozott, mert soha sem tudták, mit fog mondani. Mint öreg tengeri medve, nagyon szokimondó volt.”¹⁰¹

Az 1930-as évek végének vitái után 1941-ben választotta meg a parlament a kormányzó helyettesét Horthy István személyében. Pell ezt szükséges és helyes lépésnek ítélte, s távolról sem azért, mert a kormányzó idős ember volt s az idő tájt betegeskedett is. Korábbi feltételezése, hogy Horthy visszavonul és helyét fia foglalja el, ezzel volt összefüggésben. A tényt, hogy Horthy a helyén maradt, de mellé helyettesként fia lépett, az alkotmányosság, a tradicionális intézmények és rend védelmének, a nációkkal szembeni — ilyen értelemben pozitív — konzervativizmus sikerének ítélte. E megoldást különböző beszélgetésekben maga is tanácsolta és sietette, mivel Berlin a náci beállítottságú Albrecht főherceget szerette volna megválasztani a közismerten angolszászbarát Horthy Istvánnal szemben.¹⁰²

Az amerikai követ így jellemezte a kormányzóhelyettest: „Horthy úr hazafias, intelligens ember, harmincas éveinek vége felé. Korábbi legfőbb tevékenysége a magyar repülés és a lovaspótló fejlesztésére irányult. Azzal vádolták, hogy »playboy« és bírálták, amiért csatlakozott egy szűkkörű csoporthoz, amely az olasz követség körül alakult ki.” Pell szerint házassága és különböző felelősségteljes megbízatása (a MÁV vezérigazgatója, felsőházi tag, stb.) „nagyon jót tett neki”. Pell azt is fontosnak tartotta, hogy Horthy István „kétségtelenül angolszászbarát, de nagy taktikai érzéke van és szűkszavúsága is segíti, hogy elrejtse valódi érzelmeit”.¹⁰³

Miért hát, tette fel a kérdést Pell, hogy a magyar politika mégis Berlinnel megy együtt? A választ a következőkben találta meg: „A kommunizmustól és az attól való félelem, hogy az oroszok kezébe kerülnek, megerősíti a kormány költődését a tengelyhez.”¹⁰⁴

1941. december 12-én — Berlin nyomására — Magyarország hadat üzen az Egyesült Államoknak. Pell (és részben a követség munkatársai) azonban csak

99. M 1206 Roll 12. 864.00/1035. (1941. november 8.) A jelentés készítője R. C. Partridge, Major, G.S.

100. Uo. Roll 12. 864.00/1037. (1942. február 26.) Fíz az összefoglaló jelentést Pell már Lisszabonban készítette.

101. *Montgomery, J. F.*: i. m. 42.

102. Pell Papers Cont. 10. Folder Hungary. Dátum nélkül.

103. Uo. és M 1206 Roll 12. 864.00/1037. Az idézet az utóbbi helyről való. (1942. február 26.)

104. Uo.

hetekkel később távoztak Budapestről. Pell felesége még befejezte a kormányzóról és feleségéről korábban kezdett portréjának festését s karácsonyra tőlük szép ajándékokat kapott.¹⁰⁵ Pell ezután visszatért Lisszabonba.¹⁰⁶

A Magyarországra vonatkozó jelentések a diplomáciai kapcsolat megszakítása után is folyamatosan érkeztek Washingtonba a szövetséges és semleges országokban működő amerikai követségekről, valamint az *Office of Strategic Services* (OSS) hálózatától. Ezek rendkívül vegyesek voltak: hírszerzőktől, informátoroktól, Magyarországról kiutazó személyiségektől kapott értesüléseket tartalmaztak, és felhasználták a *Pester Lloyd*-ban megjelent írásokat. Az apparátus minden hírt, értesülést továbbított Washingtonba, bármi volt is annak valóságértéke, bármennyire ellentmondtak is egymásnak. Megítélésük már nem az ő gondjuk volt, hanem az értékelő csoportok feladata.¹⁰⁷ Mindazonáltal a Magyarországgal, az amerikai és angliai magyar emigrációval kapcsolatos számos jelentés és értékelés tanulságosan mutatja az amerikai tájékozottság és érdeklődés fokát, mértékét.¹⁰⁸

Horthy személye az 1942-ben és 1943-ban kelt iratokban meglehetősen háttérbe szorult, illetve csak a helyettesítésének (utódlásának) fia halálát követő problémája szerepelt. Az erre vonatkozó híreket főleg a berni amerikai követség szállította, Horthy István lehetséges utódként tárgyalva Habsburg Ottót, Kállay Miklós miniszterelnököt, Károlyi Gyula grófot, Serédi Jusztinián katolikus bíboros prímást, rámutatva, hogy Berlin jelöltje továbbra is Albrecht főherceg. A Bernbe jutott információk azonban, amelyeket Leland Harrison kötelességszerűen továbbított, a valóságnak éppen ellenkezőjét tartalmazták: „Horthyról azt jelentik, hogy egyáltalán nem sürgeti a választást [ti. a kormányzóhelyettesét], ezzel szemben Kállay nagy mértékben ragaszkodik hozzá.”¹⁰⁹ A valóságos helyzet félreértelmezését csak fokozta az az értesülés, amelyet a berni amerikai követség Robert Tylertől kapott, és természetesen továbbított Washingtonba. Eszerint Horthyt „környezetének egyes

105. A hadiállapot kinyilvánítása és az amerikai diplomaták távozása közötti időről, a németek velük szembeni fenyegető magatartásáról, valamint a Pellék iránt kinyilvánított széles körű magyar rokonszenvről a követ korabeli jelentésében részletes beszámolót adott és hosszan ismertette terjedelmes kéziratos memoárjában is. Pell Papers Cont. 25. Folder F.D.R. 1936–1945. (1942. február 16. Lisszabon) és uo. Cont. 20. Folder P.H. Trip to Hungary (94. s. köv.).

106. A háború alatt Pell Roosevelt elnök személyes megfigyelőjeként küldte jelentéseit Lisszabonból. Pell e sajátos megbízatását az USA külügyminisztériuma ugyan nem túlságosan helyeselte, de Lisszabont oly érdektelen helynek tekintette (!), hogy komolyabb kifogást nem emelt Pell küldetése ellen. Mellesleg Pell nem az egyetlen volt családjában, aki az amerikai külügy szolgálatában állt. Unokatesóvére, Michael J. McDermott volt a State Department ama osztályának vezetője, amely a „friss információk” (*current informations*) gyűjtésével és értékelésével foglalkozott a háború éveiben. M 1206 Roll 13. 864.002/220. (1941. április 5.)

107. Jellemző példa a State Department európai ügyekkel foglalkozó részlegének 1942. március 30-i összefoglalója, hogy ti. a hírszerzésnek minden információ információ, akkor is, ha nincs valós alapja és ellentmond a szakszerű jelentéseknek. Ebben az összefoglalóban ui. Horthy István úgy szerepel, mint az apja helyére lépett új kormányzó, akiről „nem lehet tudni, vajon ... épp annyira Hitler-ellenes-e, mint az apja...”. Helyet kap még a nyilasok Horthynéval kapcsolatos kedvelt szólama is olyan formában, hogy Horthy Istvánban „anyja révén némi kis zsidó beütés is van”. M 1206 Roll 13. 864.001/39.

108. Uo. Roll 12. 864.00/8044. (1942. szeptember 8.) Roll 14. 864.01/384. PS/ET (1942. március 11.) Roll 14. 864.01/393. (1942. szeptember 11.) Roll 14. 864.01/398. 1/2. (1943. február 1.)

109. Uo. Roll 12. 864.00/1044. (1942. szeptember 8.) Ezt némi részletekkel és Kállay Miklós jellemzésével kiegészítve megismétli Roll 14. 864.01/393. (1942. szeptember 11.). 1942. szeptember 30-án egyenesen ezt írják: „A kormányzó még nem döntött, mit is tegyenek helyettesítésének/utódlásának ügyében.” Uo. Roll 12. 864.00/1045.

tagjai arra bíztatják, kérje a parlamentet unokájának, a volt kormányzóhelyettes árvájának megválasztására úgy, hogy ő kövesse majd [az admirális] halála után”. Horthy politikai környezete, tanácsadói ezt a megoldási lehetőséget — közismerten — elfogadhatatlannak tartották.¹¹⁰

1943 közepén az amerikai diplomácia úgy látta, hogy „Magyarországon meg erősödőben van a monarchista mozgalom, és most már a kormányzó teljes támogatását élvezi, miután fel kellett adja valamennyi személyes ambícióját, amelyet valamikor önmagával és családjával kapcsolatban táplált”. Fontosnak tartották azt is, hogy szerintük „a Szociáldemokrata Párt ugyancsak a monarchia visszaállítását támogatja”.¹¹¹

Washington rendszeres információkat kapott azokról a tárgyalásokról, amelyeket Kállay Miklós miniszterelnök megbízottai folytattak 1943-ban az angolszász szövetségesekkel, s ezzel összefüggésben tudósítottak az amerikai szervezetek Horthy és Hitler 1943 áprilisi találkozásjáról.¹¹² Az isztambuli amerikai konzul, Burton Y. Berry szerint Horthy azért, hogy elkerülje az újabb német követelések teljesítését, a Hitlerrel követelt tanácskozásra nem vitt magával szakminisztereket. A kormányzó — mondja a jelentés — heves vitát folytatott Hitlerrel Kállay védelmében s azért, hogy a magyar honvédség szerepét a keleti fronton csökkenthesse.¹¹³

1944. március 19-én Magyarország német megszállás alá került. Ennek várható bekövetkezéséről már 1944 januárjában érkeztek jelentések Washingtonba, feltételezve, hogy a németek Imrédy Bélát állítják a kormány élére.¹¹⁴ Hogy a megszállás bekövetkeztében, majd a továbbiakban Horthy milyen szerepet játszott, természetesen foglalkoztatta az amerikai diplomáciát és hírszerzést, az ország megszállása után azonban csak bizonytalan hírekkel rendelkeztek. A portugáliai amerikai követség úgy tudta az ottani magyar diplomatáktól: „kétséges, hogy az új kormány élvezi a kormányzó alkotmányos elismerését”, aki „semmiképpen sem cselekedhet szabad akarata szerint” s még holléte is bizonytalan.¹¹⁵ A berni amerikai követség „megbízható forrásra” hivatkozva úgy vélte, a németek azt a Rácz Jenő tábornokot fogják Horthy utódjává tenni, aki már 1942-ben is aspirált a kormányzóhelyettesi tisztségre.¹¹⁶ A madridi követség arról értesítette Washingtont — Ambrózy Ferenc nyomán —, hogy „ha Horthy új kormányt nevezett ki, akkor azt csak kényszer alatt tette” 1944. március 19-ét követően.¹¹⁷

Azok között a magyar diplomaták között, akik a német megszállás után nem vállaltak további szolgálatot, egyesek sokkal keményebben ítélték meg a kormányzót. Közéjük tartozott Ullein-Reviczky Antal, aki a stockholmi angol és amerikai követségnek átadott és Washingtonba továbbított memorandumában Horthy „meg-

110. Uo. Roll 12. 864.00/1045. (1942. szeptember 30.)

111. Uo. Roll 12. 864.00/1085. (1943. július 22. Bern.)

112. Uo. Roll 12. 864.00/1057. (1943. február 13. Ankara.) Roll 14. 864.00/408. (Cross-Reference File 1943. március 10.)

113. Uo. Roll 12. 864.00/1071. (1943. május 27.) I. még: Hitler 68 tárgyalása... i. m. 2. k. 41., 42. és 43. jegyzőkönyv.

114. M 1206 Roll 14. 864.01/449. (Távirat a madridi követségről, 1944. január 14.)

115. Uo. Roll 14. 864.01/460. (1944. március 23.)

116. Uo. Roll 14. 864.01/465. (1944. március 25.)

117. Nem tudják, elfogta-e a Gestapo Kállay miniszterelnököt vagy menedéket talált valamelyik követségben. Uo. Roll 14. 864.01/472. (1944. március 27.)

bocsáthatatlan hibájának” nevezte a németek ellenállás nélküli beengedését és ennek alapján elemezte a helyzetet.¹¹⁸

1944 április elején már részletes beszámoló ment Washingtonba a berni követségtől az ország német megszállásának lefolyásáról. A várbeli eseményekről ezt írták: „SS őrséget állítottak Horthy kormányzó hivatala és lakosztálya köré, amely a királyi palotában volt. ... A német rohamosztatok őrszolgálatra folyamatos és elhelyezése megelőzi a palotaőrségét, minek következtében diszkrétan, de igen határozottan elzárják a kormányzóhoz való közeledést. Valójában állandó ellenőrzés alatt tartják Horthyt. ... Ez ugyanaz a módszer — írja a követség —, amelyet a német-náci és a neo-fasiszta olasz őrség alkalmazott Mussolinivel szemben Észak-Olaszországban.”¹¹⁹ Egy, az utolsó postával Bakách-Bessenyei Ferenc svájci magyar nagykövethoz kikerült budapesti levél alapján Leland Harrison Bernből azt jelentette: a nagyméretű letartóztatások következtében „a kormányzó teljes mértékben elszigetelt és ez magyarázza magatartását ... a Sztójay-kormányt többé-kevésbé rutinszerűen fogadta el, anélkül, hogy annak döntő jelentőséget tulajdonított volna.”¹²⁰ Utóbb a nagy horderejű kérdéseken túl arról is beszámoltak, hogy Horthy rutinszerűen folytatja tevékenységét: politikai személyiségeket fogad, meglátogatja a bombatámadások károsultjait, stb. Stockholmból ezt azzal egészítették ki, hogy Horthyt gyakran látják kenderesi birtokán.¹²¹

A berni követség jelentette a Baky László és Endre László által Horthy ellen tervezett puccsot. Az amerikai diplomaták úgy tudták, a szervezkedésre Veesenmayer teljhatalmú német birodalmi megbízott hívta fel a kormányzó figyelmét, s ő ennek nyomán rendelt Budapestre lojális honvéd-alakulatokat.¹²²

Tudjuk, hogy 1944 nyarán a svéd király is tiltakozott Horthynál a magyarországi zsidóság kiűzése ellen. Az üzenetet átadó diplomaták szerint „Horthy deprimálnak látszott. Nyíltan beszélt és rámutatott, hogy hatalma rendkívül korlátozott. Elmondotta, hogy azoknak az eseményeknek a során, amelyek [1944.] március 19-éhez vezettek, a németek azzal fenyegették, engedni fogják, hogy román és szlovák csapatok szállják meg Magyarországot. Egy ilyen megszállás a legrosszabb sorsot hozta volna Magyarországra, s ezért egyezett bele a német megszállásba.”¹²³

Az isztambuli amerikai konzulátus jellemzése szerint „Horthy alapjában véve a [rég]i kormánypárt álláspontját képviseli. Konzervatív és még enyhén reakciónak is nevezhető, de bizonyos, hogy távolról sem olyan jobboldali, mint az imrédisták vagy a nyilas pártok. ... Ez azonban nem feltétlenül jelenti, hogy a kormányzó szemben áll a németekkel, vagy, hogy ellenzékben lenne a jelen kormány alapjában véve szélsőjobboldali politikájával.” A jelentés bizonytalansága és némi ellentmondásossága nemcsak az információk megbízhatóságával függött össze, hanem jól jellemezte a tényleges viszonyokat. A jelentés ugyanis a továbbiakban azt fejtegeti, hogy Imrédy nem önként lépett ki a kormányból, „elmozdítása, társaival együtt, egyedül Horthynak köszönhető”. Annak ellenére, hogy „a kormányzó helyzete a magyarországi politikai életben homályos és bizonytalan a német megszállás óta,

118. Uo. Roll 12. 864.00B/9-844. (Horshel V. Johnson stockholmi amerikai követ, 1944. szeptember 8.)

119. Uo. Roll 14. 864.01/497. (1944. április 5.)

120. Uo. Roll 14. 864.01/521. (1944. április 11.)

121. Uo. Roll 14. 864.01/532 PS/MO (Bern, 1944. április 17.) és 864.01/541. (1944. április 21. Stockholm.)

122. Uo. Roll 14. 864.01/8-844. (1944. augusztus 8.)

123. Uo. Roll 12. 864.00/8-1244. (Stockholm, 1944. augusztus 12.) Vö.: Horthy Miklós titkos iratai. Szerk.: Szinai Miklós és Szücs László. 4. kiad. Bp. 1972. 85. sz. irat.

szerpe az eseményekben ... távolról sem tisztázott, az utóbbi hónapokban azonban mindinkább aktív szerepet játszik... A legtöbb megfigyelő szerint még mindig elegendő befolyása és hatalma van, hogy ha kívánja, akkor ezt felhasználja.”¹²⁴

„A kormányzó, a hadsereg vezetői, a Sztójay miniszterelnök vezette kormány tagjai — írta néhány nap múlva az isztambuli konzul, informátorára hivatkozva — egységesek abban a törekvésben, hogy megőrizték a magyar uralkodó osztályok életformáját [hatalmát] ... a kormányzó ténylegesen támogatja a jelenlegi magyar kormányt ... a magyar hadsereg személyes és hazafias okokból szorosan kötődve a kormányzóhoz, követni fogja azt az utat, bármilyen legyen is az, amelyet a kormányzó választ.”¹²⁵

Hershel V. Johnson stockholmi amerikai követ fontosnak tartotta, hogy Washington is megismerje azt a levelet, amelyet Ullein-Reviczky Antal „titkos úton” juttatott Budapestre. Ezt ifj. Horthy Miklósnak címzett formában írta, ténylegesen azonban a kormányzónak adott tanácsot és sürgette határozott lépésekre a németekkel és hazai híveikkel szemben. A levél egyes részei azonban nem a kormányzónak, hanem a *State Department*nek szóltak, még ha némelykor áttételesen is. Bizonyára ezért csatolta másolatát augusztus végi jelentéséhez a követ. Ennek Horthyra vonatkozó lényege a következő volt: „A kormányzó az egyetlen személy Magyarországon, aki képes valami érdemlegeset tenni az ország érdekében úgy, hogy arra az egész világ felfigyeljen.”¹²⁶

Az amerikai diplomácia jelentései beszámoltak arról, hogy a kormányzó a „Kárpát Front” parancsnokává s Lakatos utódként Miklós Béla altábornagyot nevezte ki, akiről úgy tudták, „nagy befolyása van Horthyra és persona grata a németeknél is”.¹²⁷ A Sztójay helyére állított Lakatos-kormány „fő jellemzője — az isztambuli konzulátus szerint —, hogy a legtöbb miniszter Horthy embere. Az új kabinet hatalmának végső forrása Horthy és a hadsereg.”¹²⁸

A saját ismereteiken, a hozzájuk eljuttatott információkon túl az amerikai követségek, konzulátusok és egyéb szervezetek alkalmanként arról is tudósítottak, mit sugárzott a moszkvai Kossuth Rádió magyar nyelvű adása. 1944. augusztus végén például egy lehallgatott adásról jelentve Horthyra is kitértek. A moszkvai magyar adó szerint „Horthy áruló, akit el kell távolítani ... Magukat bolondítják, akik azt hiszik — tették hozzá Moszkvában —, hogy az angolszászok szabadítják fel Magyarországot.”¹²⁹

Ismeretes, hogy 1944 szeptemberében Horthy elszánta magát a német szövetséggel való szakításra, fegyverszünet kérésére a szovjetektől. A Németországban működő amerikai hírszerzés révén Veessenmayernek Horthyval és Lakatossal október első hetében folytatott beszélgetéséről már néhány nappal később a beszélgetést szó szerint közlő jelentés érkezett Washingtonba. Eszerint Horthy kifejtette a német teljhatalmú megbízottnak, hogy a németek nem adták meg az ígért segítséget az országnak a szovjet elleni védekezéshez. „Bármilyen történjék is — mondta

124. M 1206 Roll 13. 864.0002/8-1744. (1944. augusztus 17.)

125. Uo. Roll 12. 864.00/8-2644. (1944. augusztus 26.) Az informátort nem nevezi meg, megbízhatóságát azonban erősen hangsúlyozza.

126. Uo. Roll 12. 864.00/8-2844. (1944. augusztus 28.)

127. Uo. Roll 14. 864.01/9-144. (Bern, 1944. szeptember 1.)

128. Ezt az információt megküldték az olaszországi Casertában állomásozó amerikai szerveknek is. Uo. Roll 13. 864.002/9-444. (1944. szeptember 4.)

129. Uo. Roll 14. 864.01/8-3144. (Nápoly, 1944. augusztus 31.)

Horthy a jelentés szerint —, kellő időben fogja értesíteni a birodalmi kormányt döntésének milyenségéről, mert nem szeretné, hogy árulónak tekintsék. Sajnos — folytatta a kormányzó — bizonyos abban, hogy Németországnak nincs esélye a háború megnyerésére, de jobban szeretné, ha angol és amerikai, semmint orosz csapatok szállnák meg országát, amelyek ellen harcolni fog, amennyire ez csak lehetséges.” A beszélgetés során nemcsak az államfő, hanem az ember is megnyilatkozott. Közölte Veesenmayerrel, hogy „felesége nem fogja elhagyni a fővárost, de *ismételten* átutazó vízumot kért Svájcba menye és unokája számára. Egyfajta lemondással jelentette ki, hogy csöppet sem érdekli, mi fog történni, ha őket veszélyen kívül tudja. [A kormányzó] elgyötörtnek látszott és gyakran nehéz volt követni gondolatai fonalát.”¹³⁰

Az OSS információi arra is kiterjedtek, hogy a németek Horthyval és rendszerével szemben — 1944 októberében — Szálasi Ferencet és a nyilasokat kívánják felhasználni.¹³¹

Az 1944. október 15-én és azt követően történekről az OSS berni megbízottja készített összefoglalót, amit Rooseveltnél eljuttatott William J. Donovan, az OSS igazgatója. Ez azzal fejeződik be, hogy „az október 15-i deklaráció volt Horthy utolsó üzenete a nemzethez, amely autentikusnak tekinthető. Most, akár csak hasonmása, Pétain, a németek »vendége.«”¹³²

„Jó uralkodó volt-e Horthy?” — tette fel a kérdést Montgomery visszaemlékezéseiben, és így felelt: „Nem volt briliáns, de kérdéses, hogy az alkotmányos uralkodóknak briliánsoknak kell-e lenniök? [A kormányzó] mindenestre nagyon is becsületes, megvesztegethetetlen volt. Ha igazságosak akarunk lenni, senki sem tagadhatja, hogy hatalmának keretein belül és a törvényességnek megfelelően minden tőle telhetőt megtett.”¹³³

Az iratok tanúsítják Montgomerynek azt a megállapítását, hogy „Roosevelt elnök mindig nagy érdeklődést mutatott az admirális iránt”. Roosevelt elnök elmesélte Montgomerynek, hogy Wilson elnök a tizes években Rómába küldte őt diplomáciai megbízatással. Az olasz tengerészeti miniszter, Thaon de Revel említette neki először Horthy nevét, mondván, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia flottája gyenge, „de vakmerő parancsnoka van, Horthy admirális”.¹³⁴ Roosevelt érdeklődése Horthy iránt elnökké választása után is megmaradt, megnyilatkozásaiból kiérződik valami olyan sajátosság, ami a tengerészetnél szolgáltakat akkor is összeköti, ha személyesen nem ismerik egymást vagy/és fegyveres konfliktusok idején, mint az első világháborúban, ellentétes oldalon álltak. Rooseveltnél a protokoll előírásait meghaladó szívéllyességgel küldte jókívánásait augusztus 20-án alkalmából,¹³⁵ feleségével együtt kondoleált Horthyék lánya, ifj. Károlyi Gyula feleségének halála alkalmából.¹³⁶ 1937 decemberében az Egyesült Államok elnöke örömmel vette tudomásul, hogy Magyarországon „a náci mozgalom nem mutat nagyobb előrehaladást” és megbízta Montgomeryt, „ha legkö-

130. Roosevelt Library PSF Box 169. Folder October 1944. (Donovan, 1944. október 16.) Az én kiemelésem – L. N. Zs. A kiadott magyar nyelvű források között nem szerepel Horthy és Veesenmayer e beszélgetése.

131. Roosevelt Library PSF Box 169. Folder October 1944 (Donovan, 1944. október 20.)

132. Uo. 1944. október 27.

133. Horthynéről az a véleménye, hogy bármely országban „tökéletes királynő lehetett volna”. *Montgomery, J. F.*: i. m. 43–44.

134. *Montgomery, J. F.*: i. m. 45.

135. L. pl. M 1206 Roll 6. 864.458/9.

136. Uo. Roll 13. 864.0011/8. (The White House, 1940. június 20.)

zelebb látja a kormányzót, adja át neki személyes üzenetét, miszerint nekünk [ti. Rooseveltnak és Horthynak] tengerészeknek össze kell tartanunk”.¹³⁷ Roosevelttel ismételt elnökké választásakor Horthy külön és hangsúlyozottan fejezte ki örömet Montgomerynek, úgy tekintve ezt, mint biztató kilátást az egész világ számára.¹³⁸

5.

A jelentések pusztán közölt információikkal, anélkül, hogy ez szándékuk lett volna, kitűnően jellemezték a kormányzót több vonatkozásban is. Azt hiszem, reálisan mutatták személyes véleményét, indulatait politikai kérdésekben. Ezek tagadhatatlanul olyan férfit állítanak elénk, aki ugyan az erős államfői hatalom híve, de ragaszkodik a hagyományos, alkotmányos intézményekhez, feltétlen ellenzője a totalitárius államberendezkedésnek, bármilyen is annak politikai tartalma. Ez és 1918–1919-es patasztalata (a tömegmozgalmak radikális irányú elszabadulása), valamint a tradicionális magyar vezető rétegek hivatásában való rendíthetetlen hite egyaránt kizárta, hogy *nézeteiben* a legkisebb mértékben is közeledjék a hazai szélsőjobboldal különböző irányzataihoz (Imrédy törekvéseit csakúgy nem tudta elfogadni, mint a nyilasokét). Már csak azért sem, mert konzervatív alapbeállítottsága és a jobboldali eszmékhez, rendszerekhez való vonzódása mellett és ellenére az ország függetlenségének, a kormányzat szabad döntéshozásának lehető megőrzésére törekedett.

A jelentésekből az is világos, hogy konzervatív–jobboldali nézeteinek meghatározó eleme volt szovjet- és kommunistaellenessége, ami az idő előrehaladtával csak erősödött és merevedett, és ezen 1944 októberében is csak félszívvvel tudott felülemelkedni, s ráadásul megkéscsve is. Emberileg ezt sok minden magyarázhatja: hetvenen túl aligha változnak meg olyan nézetek, amelyek fiatalabb korban s évtizedeken át rögződtek, nem könnyű számot vetni az elkerülhetetlen hatalomvesztéssel, amit egy egész társadalmi rend és politikai berendezkedés nyilvánvaló összeomlása kísér. Aligha hihető, hogy Horthy 1943–44-ben ne vetett volna számot a katonai események, a hatalmi viszonyok alakulásának következményeivel, még ha azok valódi kifejtését nem is tudta elgondolni.

A személyes nézetek és szándékok — ezt is a jelentések mondják el — rendre elbuktak, amikor a mindennapi bel- és külpolitikai erőkkal, törekvésekkel ütköztek. A kormányzó, a helyzet kényszerére és a még rosszabb elkerülésére hivatkozva sorra hozzájárult olyan intézkedésekhez, melyekről egyébként eltérően nyilatkozott. Ilyen módon megnyilatkozásai (szándékai), valamint tettei messze kerültek egymástól. 1944 márciusában vagy októberében talán már ő sem emlékezett 1939-es szavaira: „Magyarország soha nem fog engedni a német nyomásnak, bármi legyen is ennek ára.”

Az öreg kormányzó — a jelentésekből kitűnőleg — az 1930-as években és azt követően is abban a hitben élt, hogy hozzá, a legfőbb hadúrhoz, hű a hadsereg tisztikara, miközben annak személyi állománya nagy változáson ment át, politikai morálját pedig növekvő mértékben ásta alá az általa is hirdetett német–magyar fegyverbarátság eszméje, valamint a nyilasok terjedő befolyása.

Ha nézeteit, magatartását, államfői tevékenységét kritikusan nézték is, mint embert, általában rokonszenvvel ítélték meg az amerikai diplomaták, s ebben szerepet játszott, hogy benne valamiféle *self-made-man*-t láttak az arisztokráciával szemben.

137. *Montgomery, J. F.*: i. m. a 26. és 27. oldal között e levél fotókópiáját is közli.

138. M 1206 Roll 12. 864.00 P.R./194. (1040. november 23. Montgomery.)